گوڤارا زانکویا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وکومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

رۆلێ شعرییەتا ریتما نافخۆیی د بەرجەستەکرنا واتایا هۆزانێدا
هۆزانا (من د دل کوڤان هزارن) یا (مەلایێ جزیری) وەك نموونە

حلیمه خورشید عبدالله
پشکا زمانێ کوردی، کولیژا زمانان، زانکۆیا دهۆکێ، هەرێما کوردستانێ-عێراق

((مێژوویا وەرگرتنا ڤەکولینێ: *8* چریا دووێ، *2018* ، مێژوویا رەزامەندیا بەلاڤکرنێ: *24* کانوینا ئێکێ، *2018*))

پوخته

ئەڤ ڤەکۆلینە لژێر ناڤونیشانێ (رۆلێ شعرییەتا ریتما نافخۆیی د بەرجەستەکرنا واتایا هۆزانێدا)هاتییە هەلبژارتن و کار لسەر هاتییە کرن بۆ دیارکرن و گرنگیدانا شعرییەتا ریتما نافخۆییا هۆزانێ پێخەمەت ئاشکرابوونا واتا و هزر و مەبەستێن هۆزانڤانی، کو هۆزانڤان هەتا چ رادە شیایە گونجاندنەکێ بێخیتە د ناڤبەرا ریتما هۆزانی ب تایبەت ریتما نافخۆیی و واتایا هۆزانێ. هەلبەت ریتما نافخۆییا هۆزانێ کو ب ریتما ڤەشارتی دهێتە نیاسین رووبەرەکێ بەرفرەه بخۆڤەدگریت و کار لسەر چاوانیا دانانا دەنگ و برگە و پەیف و رستە و واتایا هۆزانێدا دکەت داکو ژبلی هندێ کو جوانی و ئاواز و رێکخستنەکێ بێخیتە د ناڤبەرا پەیڤێن هۆزانێ د هەمان دەمدا ژی کاریگەرییا خۆ لسەر هزرا هۆزانێدا ژی بکەت کو ئەڤ هەمی کارە ژی شعرییەتا ریتما هۆزانێ دەست نیشان د کەت. ئەڤ ڤەکۆلینە ژ پێشەکییەکێ و دوو تەوەران پێکهاتییە. تەوەرێ ئێکێدا باس لسەر ریتم و شعرییەتا ریتمێ و جۆرێن ریتمی هاتییەکرن و د تەوەرێ دووێدا پراکتیزەکرنا رۆلێ شعرییەتا ریتما نافخۆیی د بەرجەستەکرنا واتایا هۆزانێدا هۆزانا (من د دل کوڤان هزارن) یا (مەلایێ جزیری) بۆ نموونە هاتییە وەرگرتن. کەواتە ئەڤ ڤەکۆلینە لدویف رێبازا تیۆری و شرۆڤەکاریدا هاتییە ئامادە کرن، هەژی گۆتنێیە ل دوماهیکا ئەڤێ ڤەکۆلینێ ئەنجام و پەروایز هاتینە دیارکرن.

کلیلێن ڤە لێکۆلینێ: شعرییەتا ریتما نافخۆیی، ئاستێ دەنگی، ئاستێ پەیڤی، ئاستێ سیمانتیکی، واتا.

پێشەکی

هۆزان رویدانەکە کو د زمانیدا دهێتە دروستکرن و دراستیدا هۆزانڤان ب هۆزانا خۆ کارەکێ د زمانیدا ئەنجام ددەت کو خۆینەر دێ هەست ب جیاوازییا د ناڤبەرا زمانێ هۆزانێ و زمانێ رۆژانەدا دکەت و جوانیا هۆزانێ ژی هەماهەنگییە د ناڤبەرا رەگەزێن هۆزانێ و ئێك ژ رەگەزێن ئاڤاکەرێن هۆزانێ ژی ریتما هۆزانێیە کو پەیوەندییەکا گونجای ب رەگەزێن دیترێن هۆزانێڤە هەیە دەمێ دهێتە گۆتن((هۆزان دەرئێخستنا موسیقا زمانییە))[1]. هۆزانڤان دشێت هارمونیایەکێ بێخیتە دناڤبەرا هەست و سۆز و خەیال و بابەت و ئارمانجا هۆزانێ دگەل

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وكومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

ریتما هۆزانێ و ئەڤ هارمونیایە كاریگەرییا خۆ دبینیت د تێگەهشتنا رامان و وەرگرتنا هەر تێكستەكا هۆزانی و هەر چ دەمەكێ هۆزانڤان ئەڤێ هەماهەنگیێ پەیرەو نەكەت نەگونجاندنەك د ناڤبەرا رەگەزێن هۆزانێ و ریتما وێدا دروست دبن، هۆزانڤانێ شەهرەزا دشێت د گەل بەرچاڤ وەرگرتنا بابەتێ خۆ، هێڤێن و ناڤەرۆكا هۆزانێ ریتما هۆزانییا خۆ هەلبژێریت و ب باشترین شێوە ئارمانجا دەروونیا خۆ بگەهینیتە خواندەڤانی چونكە ((ریتم پێوەندی ب لایەنی دەروونی مرۆڤەوە هەیە، كاتێك مرۆڤ شیعریكی ئاوازدار دەخوینێتەوە، ئارامی و ئاسودەیی پێدەبەخشێ و هەست دەبزوێنێ دەچێتە ناخی شیعرەكە و نزیكی دەكاتەوە لە مانای شعرەكە))[2]. كەواتە د گەل هەبوونا هۆزانێ گرنگترین بابەت، ریتما وێیە و د راستیدا هندەك ژ ڤەكۆلەرێن ئەدەبی د ئەوێ باوەرێدانە كو كێش و ریتم ستوین و بناغێ هۆزانێنە و تایبەتی ئەگەر ئەو هۆزانە هۆزانەكا كلاسیكی بیت و ب باوەرا ئەوان ((هۆزانا كلاسیكی گرێدانەكا سۆز و خەیالییە كو ب زمانەكێ ریتمیڤە هاتییە دروستكرن))[3]. ئەڤ چەندەژی د دەمەكێدایە كو پەیوەندییێن دەنگیێن ریتمی د ناڤ هۆزانێدا بشێت كاریگەرییا خۆ لسەر دەروونێ خوینەری بكەت ئانكو ((دەنگێ ریتم و ئەنجامدانا لڤینا سەمایێ كاریگەرییەكا زۆر لسەر دەروونێ مرۆڤیدا هەیە

و ل جیهانا هەبوونا سروشتی ببەتە د جیهانا ڤەشارتییا دەرڤەی سروشتی، ئەڤ ڤەگوهاستنەژی ڤەگوهاستنەكا گیانی و هزرییە و د هەمان دەمداژی نە جەستەییە))[4]. ئانكو هۆزانڤانی د شیاندایە هزرێن بلند و هەستێن هەمەجۆر و خەیالێن دویر و كویر و بەربەلاڤێن خۆ برێكا پەیڤان كومڤە بكەت و ب هاریكارییا پەیڤان هەستێن خۆ بۆ خوینەری ڤەگوهێزیت داكو بشێت هەمان كارتێكرنێ ل دەروونێ خوینەری ژیدا دروست بكەت، هەلبەت ئەڤ ئامرازەژی د دەمەكێدا دشێن كاریگەرییا بهێزا خۆ سەلمینن كو هەلگرێ واتا و پەیامەكێ بن. مەبەست ژ واتا و پەیامێ ژی ((بابەتێن هۆزانێ و جۆرێن هزركرنێ و هەست و سۆز و ئەو دوخ و ئەزموون و ئارمانجێن تایبەتیێن هۆزانڤانینە كو ب رەنگێ ئاخفتنەكا هۆزانێ د

هێنە دەربرین))[5]. كەواتە خەیال و هەست و سۆزێن هۆزانڤانی رۆلەكێ بەرچاڤ دگێریت بۆ گەهاندنا بابەتێ هۆزانێ ئەڤ چەندەژی برێكا دەربرینەكا ریتمی دشێت هێزا گەهاندنێ كاریگەرتر ببیت، هەتا وی رادەی كو ب بۆچوونا گەلەك رەخنەگرێن هۆزانێ، پێدڤییە ریتم و موسیقا د ناڤ پەیڤێن هۆزانێدا هەبن چونكە((موسیقا وێرای ئەوەی وزەی بزواندن هەژینی شیعر زیاد دەكات و ناسكی سازگاری و رەوانی زیاتری پێ ئەبەخشێ، بەدەنگەوە هاتن شوێنكاری لای خوێنەر خێراتر دەكات. موسیقا

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وكومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

هەناسەی شیعرە))[6]. كەواتە ریتم دشێت لڤین و گیانەكێ بدەتە پەیڤێن هۆزانێ و گرنگی و تایبەتمەندییەكا هەرە زۆر د بونیاتنانا هۆزانێدا د گێریت. هەر سەبارەت گرنگییا ریتمی (ریچاردز) دبێژیت: ((كارتێكرنا پەیڤێ بتنێ لسەر ریتمێدایە))[7]. دڤێرەدا دیار دكەت كو ریتمداركرنا پەیڤان د كاریت پشكەكا هەرەگرنگ و رەگەزەكێ بنەرەتی بیت بۆ ئاڤاكرنا هۆزانێ.

تەوەرێ ئێكێ

- ریتم و شعرییەتا ریتمێ:

ریتم د بناغەدا ل پەیڤا (Rhythmos) یا گریگی هاتییە وەرگرتن و د زمانیدا ب رامانا ((لێدانا ئێك لدویڤئێكا دەنگان و بەرزی و نزمی و دووبارەبوونا ئەوان دهێت))[8]. ریتم وەكو پێكهێنەرەكێ سەرەكی د هۆزانێدا رۆلەكێ گرنگ د ناڤ بونیاتا تێكستا ئەدەبیدا د گێریت، بوویە جهێ پویتەپێدانا زۆر ژ ڤەكۆلەر و رەخنەگرێن ئەدەبی. هەلبەت ریتم ب وێ رامانێ دهێت كو دیاردەیەك بشێوەیەكێ رێكخستی بهێتە دووبارەكرن، كەواتە د تێكستەكێ ئەدەبی و بتایبەتی د هۆزانێدا ریتم دبیتە رەگەزەكێ گرنگ بۆ ئاڤاكرنا زمانێ هۆزانێ و دشیاندایە ببیتە فاكتەرەكێ گرنگ و ئاڤاكەر د هۆزانێدا؛ چونكە هەر وەك بەری نهۆ ئاماژە پێهاتییەدان كو ریتم د شیاندایە رەگەزێن دیترێن هۆزانێ رێكبێخیت و كارتێكرنێ ل هەمی ئاستێن هۆزانی یێن دەنگی، پێكهاتەیی و واتایێدا بكەت.

هەر ژ كەڤندا گرنگییەكا زۆر ب بابەتی ریتما هوزانی هاتیە دان بۆ نموونە فەیلەسۆفێ یونانی (ئەفلاتۆن) د پەرتووكا خۆدا ئاماژە ب سێ جۆرە ریتمان دكەت كو ئەوژی (ریتمی لێكدراوی جەنگی، ریتمی هۆزانی، ریتمی قارەمانێتی نە.[9] لدویڤدا بۆچوونا ڤوتابیێ وی (ئەرستو)ی دهێت كو ئەوژی دیاركرنا بابەتێ كێشێ یە كو لدەف وی ((كێش بە جۆرێك لە جۆرەكانی ریتم دادەنێت))[10].

هەرچەندە كێش و ریتم پێكڤە دشێن ئاوازا هۆزانی دروست بكەن، بەلێ دبناغەیدا هەر ئێكێ تایبەتمەندی و ئەركێن خۆیێن تایبەت د بنیاتا ئەوێ ئاوازێدا هەنە،بڤێ رامانێ كو ((كێش كە قالبی ئامادەیە، شتێكی بابەتییە، بەگوێرەی یاسا كاردەكات و مامەلەی لەگەلدا دەكرێ، كەچی ریتم شتێكی خۆدییە و بە گوێرەی سروشتی زمانەكە و كەسێتی شاعیرەكە و جۆری بابەتەكە دەگورێ))[11] . گرنگیپێدانا بابەتێن كێش و ریتم لدەف زانایێن موسلمان ژی هەتا وی رادەی بوو كو ((ئیبن سینا ریتمێ ب زانستێ بیركارییێڤە گرێددەت كو دناڤدا سەبارەت چاوانیا سەرەدەریكرنا ئاوازان ژ لایێ هەڤسەنگی و گونجاندن و چاوانیا مەودایێن د ناڤبەرا موسیقییێدا بەحس د كەت))[12]. هەروەسا (خوارەزمی) د پەرتووكا (مفاتیح العلوم)دا

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤايەتی وكومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

سەبارەت ريتما هۆزانێ دبێژيت: ((ريتم گورانكارييەكە د رێكخستنەكا دەمی د چەندايیەكا سنووردارادا))[13]. دراستيدا ئەگەر بەحسێ بابەتێ ريتمێ هاتبيتە كرن هەمی لبەر گرنگیپێدانا كێشێ بوويە و بتايبەتی ژی گرينگیپێدان ب بابەتێ كێشا هۆزانێ و لدويڤدا بابەتێ سەروايێ هاتييە دناڤ بەحس و ڤەكولينان‌دا ژبەر ڤێ چەندێیە كو ((چەمكی ريتم چوارچێوەو قەبارەكەی لە كێش، يان سەروا كورت ناكرێتەوە، بويە كێش و تايبەتمەنييەكانی لەگەلیشدا سەروای دەقەكە لە شيعری كلاسيكيدا هۆكارێكی گرينگ بوون بۆ بەهێزبوونی ريتم و كاريگەربوونی لە مێشك و گويێ وەرگردا))[14] . ئەڤ كاريگەربوونە لسەر مێشك و گوهێ وەرگريدا راستەوخۆ جەخت لسەر چێژوەرگرتنا دەقێ هۆزانێ دكەت كو رەهندەكا ئيستاتيكی ل مێشكێ وەرگری ل هەمبەر دەقيدا دهێتە دان، ئەڤ پويتەدانە

ب لايەنێ جوانكارييێ، بابەتێ شعرييەتێ د ئازرينيت كە بۆ ئێكەمجار ل چەرخێ بيستێ ڤەكۆلينێن زمانی لسەر بەرهەمێ ئەدەبی ژ لايێ فۆرماليستێن (روسی)ڤە هاتينە ئەنجام دان. بديتنا ئەوان دەستڤەئينانا نهێنيێن ڤەشارتی و لايەنێن ئيستاتيكييا بەرهەمێ ئەدەبی برێكا پێداچوونەكا ئەدەبی و فۆرمی بوويە.

سەبارەت زمانێ ئەدەبی (رۆمان ياكوبسون) دبێژيت: ((ڤەكۆلينا تايبەتمەندييێن زمانی ئەوە تێكستێ ژ رێرەوێ راگەهاندنێ بۆ ئەركێ كارتێكرنێ و جوانكارييێ ڤەدگوهێزيت))[15]. هەر دڤێرەدايە كو بها و گرنگييا ريتمی دهێتە دياركرن وەكو شێوازێن تايبەت و بنەمايەكێ سەرەكيێ زمانێ هۆزانێ و ئەڤێ چەندێ ژی بهايا شعرييەتا تێكستێ بەرز و بلندتر لێدكەت. ئەو شێوازێن تايبەت ژی كار دكەنە سەر ئاستێن دەنگسازی، وشەسازی، رستەسازی و ئاستێ سيمانتيكييا بەرهەمی و سەرەرای ڤێ چەندێ تيۆرا ياكوبسونی ((تايبەتە ب گرنگيدانا ب هۆزانێ كو ئەوژی يا گرێدايە ب چارەسەركرنا كێشا هۆزانێ))[16]. ئانكو بديتنا وی شعرييەت د ناڤ هەمی چالاكيێن زمانيدا هەيە، لێ بەهرا پتر رۆلێ خۆ د هۆزانێدا دبينيت، بابەتێ شعرييەتێ د گەل ڤەكۆلينێن شێوازگەرييێ گەشەكرييە و (جان كوهن) رەخنەگرێ فەرەنسی، تيۆرا خۆيا شعرييەتێ لسەر بنەمايێ لادانێ دانايە و ب باوەرا وی ((لادان دياردەكا زمانييە و دبيتە ئەگەرێ دروستبوونا زمانێ شعری و جوداكرنا وێ ژ زمانێ ئاسايی. گەلەك لادانێن زمانێ شعری ژ ئەگەرێ ريتم يان موسيقا هۆزانێ دروست دبن))[17] كو دبيتە رێكخوشكەرەك بۆ گەهشتن ب شعرييەتا ريتمێ. هەروەسا (جان كوهن) سەبارەت رێكخستنا دەنگان و برگەكرنا پەيڤان و چاوانيا رێزبوونا وان و ئەو تايبەتمەندييێن لايەنێن زمانی و واتايیا هۆزانێدا هەی دبێژيت: ((هەڤسەنگی، هەماهەنگی و

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وكومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

هەڤدەنگییا ریتمی یا دەنگ و پەیڤان دهێنە هژمارتن ژ رەگەزێن ئاڤاكەرێن هۆزانێ و ژ هەمیان گرنگتر ئارمانجا گشتییا بنیاتێ هۆزانێ لسەر هەڤدەنگییا گشتی رادوەستیت))[18].

كەواتە بۆ مە دیاربوو كو تایبەتمەندییێن شعرییەتا ریتمی، ئەو سیما و ئەدگار و تایبەتمەندییێن زمانینە كو دشێت تێكستەكا هۆزانی ژ تێكستەكا نە هۆزانی جودا بكەت ئەوژی برێكا دووبارەبوونا دەنگێن زمانی بتایبەت د برگەكرنا پەیڤان و دووبارەبوونا پەیڤ و رستەیان. واتە ((ئێك ژ سیماییێن شعرییەتا هۆزانێ ئێكەتیا دیالێكتییە د ناڤبەرا هزرا هۆزانێ و ریتما وێدا. هەلبژارتنا ریتمەكا دیاركری ژلایێ هۆزانڤانیڤە كارەكێ هەرەمەكی و رێكەفتی نینە، بەلكو پروسەیەكا ئالوزە ژ تێكەلكرنا بارێ دەروونیێ هۆزانڤانی و موزیكا هۆزانێ كو ریتم بەرجەستە دكەت))[19] .

كەواتە دشێن بێژین بارێ دەروونیێ هۆزانڤانی كارتێكرنەكا زۆر لسەر هەلبژارتنا دەنگ و پەیڤێن زمانیا وێ دكەت كو رۆلەكێ بەرچاڤ دگێریت بۆ دیاركرن و نیشاندانا شعرییەتا تێكستەكا هۆزانی داكو برێكا رێكخستن و دووبارەكرنێ شعرییەتا ریتمێ پێ بهێتە دروستكرن.

- جۆرێن ریتمێ د هۆزانێدا:

هەلبەت بابەتێ (ریتم)ێ رووبەرەكێ زۆر بخۆڤەدگریت لێ بشێوەیەكێ گشتی ریتم د هۆزانێدا دابەشی دوو جۆرێن سەرەكی دبیت كو هەر جۆرەك ژی د ناڤ خۆدا لسەر چەند ئاستەكان دهێنە دیاركرن ئەو دوو جۆر ژی ئەڤێن لخوارێنە:

1- **ریتما دەرەكی:** مەبەست ئەوە كو فۆرمێ دەرڤە یێ هۆزانێ بخۆڤە دگریت بڤی رەنگی كو ((دەمێ ڤەكۆلەرێن ئەدەبی زاراڤێ (ریتما دەرەكی) بكاردئینن، مەبەست ژێ موزیكا شعری یا دەرڤەیە كو (كێش) و (سەروا) وێ بەرجەستە دكەن))[20] . كەواتە ریتما دەرەكی دوو تەوەران بخۆڤە دگریت كو هەر ئێك ژوانا رۆل و گرنگییا تایبەت ب یا خۆ هەیە ژ بۆ دانانا هۆزانێ، لێ دگەل ڤێ چەندێ ژی (دبیت هۆزان هەبن بێ كێش یان بێ سەروا، بەلێ هیچ هۆزانەك نینە یا بێ ریتم)[21]. ئەڤ ئاخفتنە بخۆ ئاماژێ ددەت بۆ دیاركرنا بنیاتەكێ دیترێ ریتمی كو ئەو ژی جۆرێ دووێ ژ ریتمێیە كو پتر ب بابەتێ مەڤە یێ گرێدایە و دێ تێروتەسەلی لسەر راوەستین.

2- **ریتما ناڤخۆیی:** هەروەك ژ ناڤێ وێ دیارە كو ریتمەكا ڤەشارتییە؛ چونكە دڤێرەدا هۆزانڤان ب ریتمداركرنا پەیڤێن هۆزانا خۆ دشیاندایە رووبەرەكێ مەزن ژ هونەری لبن سیبەرا هێزا خۆدا داگیر بكەت كو لدوماهیكێ دبیتە دیەكێ باوەرپێكری بۆ هۆزانڤانی بخۆ؛ ژبەركو بڤێ رێكێ ئەو رێكخستنا دەنگییا تایبەت ب وی بخۆ دهۆزانا ویدا دیار دبیت ((ریتما

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤايەتى وكومەلناسى)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

نافخۆيى زاراڤەكێ نوى يە هاتييە دناڤ رەخنا ئەدەبيدا و د بياڤێ هۆزانێ دا دهێتە بكارئينان. پشتى كو شورەشەك لسەر تێگەهێ كێش و ريتما دەرەكى هاتييە كرن ، ئەڤى جۆرێ ريتمێ شيا وەكو جهگيرەكێ چالاك و پر بزاڤ لجهێ وێ ريتما دەرەكى رۆلێ خۆ بگێريت))[22]. ريتما نافخۆيى ب رامانا ((رێكخستنى وشەكان لە ناو دێرى هەلبەست يان خۆ دووبارە بوونەوەى چەند دەنگێك چەند جار، دەنگەكە چ بزوێن بێت چ نە بزوێن بێت، ئينجا ئەم ئاوازە موسيقايەكێ خوش بە شيعرەكە دەبەخشێ و خوێندنەوەى جورە خوشيەك دەنوێنێ و بەهرەمەندى شاعير زياتر دەكات لە داهێنانى شيعردا))[23]. كەواتە ريتما نافخۆيى بۆ هۆزانڤانى دبيتە دەستكەفتەك بۆ دياركرنا بەهرەمەنديا وى هەرديسا ((ريتما نافخۆيى باشترين رێكە بۆ دياركرن و دەربرينا هەست و سوزان))[24] . سەرەراى ئەڤێ چەندێ ((بارێ دەروونى شاعير و خروشانى هەستە ناوەوەى پەيوەنديەكى زۆرى بە ريتم و موسيقاى ناوەوەى لەو شتى ئەو ريتمە هەيە كە لە ناوەوە حوكمى شيعر دەكا و لايەنى ئاشكرا و نهێنى تاقيكردنەوەى شيعرى بە رەنگى خۆى دەنەخشێنێ))[25] . ب هاريكاريا ريتما نافحخۆيى ڤەكۆلەر دشێت هەمى لايەنێن زمانى و پەيوەنديێن ئيستاتيكى و واتاييا هۆزانێ پێكڤە شرۆڤە بكەت، ب دەبرينەكا سادەتر، ريتما نافخۆيى ((ئەو ريتمە، لە دارشتندا ئەركێكى هونەرييە، لە هەلوسيتدانەوەدا ئستاتيكى و لە وەرگرتندا خوێندنييە))[26]. د ڤێرەدا دياردبيت ژبلى ئەركێ هونەرى چەند رۆلەكێ ديترژى لێ دياردبن كو ((لە ئەنجامى هەندێ دياردەى وەك (دووبارەكردنەوە، رەگەزدووزى (جيناس)، هاوتەريبى، لادانەكان ...هتد) دروست دەبێت))[27]. ب دەربرينەكا ديتر ريتما نافخۆيى ((وەكى يا دەرڤە هەمى سەنگا خۆ نائێخيتە لسەر مەسەلا دەنگى بتنێ، كو بارا پتر ئەڤە دكێش و سەروايێدا ديار دبيت، بەلكى بزاڤێ دكەت دگەل وێ هندەك پەيوەنديێن دى ژى د گەل ئاستێن ديێن دەڤى خورت بكەت وەكى ئاستێ تەركيبى يان يێ سيمانتيكى))[28] . لدوماهيكێ دا دشێن بێژين ريتما نافخۆيى ئەو خەيال و سوز و واتايا ڤەشارتييا هۆزانێيە كو ب رێكا ريتمێ دهێتە بەرجەستەكرن ئەڤ چەندەژى ب شێوێ سێ ئاستێن سەرەكيدا دهێتە شرۆڤەكرن بڤى رەنگێ لخوارێ:

1- **ئاستێ فۆنۆلۆجى:** كو گرنگيێ ددەتە فۆنيمێ وەك بچوكترين يەكەيا دەنگى.

2- **ئاستێ مۆرفۆلۆجى:** كو گرنگيێ ددەتە مۆرفيمێ وەك بچوكترين يەكەيا سيمانتيكيا سەربەخۆ.

3- **ئاستێ سيمانتيكى:** ئاستەكێ ڤەشارتييە و برێكا هزركرنێ و ئەو پەيوەنديێن وەكهەڤى و

https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

هەڤدژی دناڤبەرا هزركرن و تێگەهاندا دهێنە تێبینی كرن.[29]

د ئاستێ **فۆنۆلۆجی** دا، دەنگان رۆلەكێ ئێكجار مەزن هەيە بۆ بنیاتنانا هەر دەقەكا هۆزانی چ دەنگێن بزوێن یان نە نەبزوێن ((بێ گومان هەر دەنگەك هەلگرێ ئاوازا خۆيا تايبەتە، چونكی جهەكێ دياركريا دركاندنێ يا هەی كو تايبەتە ب وی دەنگيڤە، كەواتە هەر دەنگەكێ سحرا خۆيا تايبەت هەيە))[30]. هەر دەنگەك رێكخستن و دووبارەبوونا ئەوان و پەيوەندييا دەنگيا هەر ئێك ژ ئەوان ب ئێك و دووڤە و ئاوازا تايبەتا دركاندنا هەر دەنگەكێ ئاواز و ريتمەكا تايبەت دێ دەتە هۆزانێ و دێ بيتە ئەگەرێ هندێ كو ((سيستەمی دەنگی لە شيعردا لەگەل واتا دا تێكەل دەبيت و چەمكێكی موسيقايی لە شيعردا دروست دەكات و بەم شێوەيە خوێنەر لە موسيقاوە بەرەو واتا دەچيت))[31]. كەواتە ئاستێ دەنگی رۆل و گرنگی و تايبەتمەنديا خۆ دناڤ تێكستا هۆزانێ و ب تايبەتی ريتما هۆزانی و پەيوەندييا وان دگەل واتايێدا د سەلمينيت چ ب شێوێ دارشتنا وان يان دووبارەبوونا دەنگان د بەرجەستەبوونا ئاوازا بنەرەتييا تاكە دەنگەكێ ب شێوازەكێ جودا.

د ئاستێ **مۆرفۆلۆجی** دا پەيڤ رۆلەكێ مەزن دگێريت بۆ بەرهەمئينانا رامانا هۆزانێ ((وشە كەرەستە و ئامێری هەرە گرينگی دەستی شاعيرە، چونكە شاعير بە زەبری وشە دنيای خۆی دەخولقێنێ و وشە تاقە هۆكاری ئافراندنە))[32]. ئامادەبوونا بهێزا پەيڤان د پەيوەنديا ئەوان دناڤ رێزێن هۆزانێدا د هێنە نڤێسين و هەماهەنگی و هەڤكاريا ئەوان د گەل ئێكديدا، ريتما نافخۆيی بەرچاڤتر د كەت و ((ريتما نافخۆيی لسەر ئاستێ پەيڤان رۆلەكێ مەزن د هەلبژارتنا پەيڤێن دەست نيشانكريدا د گێريت، چونكی نێزيككرنا دەنگێن وەكی ئێك يان يێن هەڤدژ، هۆزانڤانی نەچار د كەت پەيڤان لجهێ هندەكێن دی هەلبژێريت))[33]. ئانكو د زمانێ ئەدەبيدا ب تايبەتی د هۆزانێدا ((پەيڤ بريكا داڤێن هەمەجۆر ژ جوانكاريێن واژەيی و واتايی ئانكو گونجاندنا دەربرين و واتايێ پێكڤە د گێرێداينە))[34]. هەروەسا لسەر ئەڤێ بنەمايێ ((دەبێ ئەوەشمان لە بيربێت لە شيعردا هەم لە لێكدان و هەلبژاردنی وشەكان، هاوواتاكان لبەر چاو بگرين، ئەو وشانەی لە تەنيشت يەكيان دادەنێن لە ئاست واتا و كێش و ئاهەنگەوە لە يەك بگونجن))[35]. ئەڤ گرنگيدانە ب پەيڤان و چاوانييا سەرەدەريكرنا پەيڤان و واتايێن وان و دووبارەبوونا پەيڤان دشێن كاريگەرييەكا زۆر ل رامانا هۆزانيدا بكەت و هەروەسا ريتما نافخۆييا هۆزانی بهێزتر بكەڤيت ((موسيقای ناوەكيش بەشێكی پەيوەندی بە سەر و سەليقە و مامەلەكردن لەگەل وشەكان هەيە، بەشێكی تريش پێوەندی بە بەهێزی زمانی شاعير هەيە لە زانستی موراديفاتی زۆر بۆ هەر

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وكومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

وشەیەك، وشەیەكی تر یان زیاتر))[36]. كەواتە پەیف و دووبارەبوونا پەیڤی بخۆ یانژی هندەك پەیڤێن هەڤواتا رۆلەكێ سەرەكی دگێرن بۆ دەرخستنا ریتم و واتایێ بتایبەتی د هۆزانا كێشداردا. بڤی ئاوای كە ((ریتم پشت بە دووبارەبوونی كۆمەلێك برگەی دیاریكراو دەبەستێت، كێشیش لسەر دووبارەبوونەوەی سەروا و چەند ریتمێك پێكدێت، بەلام بەهێزی ئەم دووبارەبوونەوەیە لە پێكهێنانی تەریبیەك لە نیوان وشەكان و واتاكانیدا دەردەكەوێت كە دەبێتە هۆی روونی واتای شیعرەكە))[37].

كەواتە ئەڤ سیستەمێ دووبارەكرنێ د هۆزانێدا بگشتی دوو مەبەست پێن هەین ((یەكەم جێژ بەخشین كە مەبەستێكی ئیستاتیكی رووتە، دووەمیش سەرنجراكێشانی خوێنەر بۆ ئەو وشە (یا گوزارشت، یان رستە ..)ی دووبارە دەكرێتەوە كە گرنگییەكی تایبەتی لە ناو دەقە شیعرییەكەدا هەیە))[38]. ژبەركو بنیاتا ریتمی لسەر رێكخستن و دووبارەكرنێدا ئاڤا دبیت ئەڤجا چ دووبارەبوونا دەنگی یانژی پەیف و دەستەواژە و رستە بخۆ دبیتە ئەگەرێ جوانی و هێزێ بۆ هۆزانێ و هەروەسا جەختكرنە لسەر وتایێ ژی، چ ژ لایێ دووبارەكرنا ئاسویی یانژی ستونی بیت.

د ئاستێ **سیمانتیك** دا، ئەوە ((لە ئەنجامی سیاقەوە مانای رەگەزەكانی رستە دروست دەبێت و پەیوەندی هەیە بە گورانی یاسای رستەوە و دەلالەتیش لەگەلیا ئەگورێت چونكە بنیاتێكی بەرهەمهێنەرە نەك دەربرین))[39]. دڤێرەدا هۆزانڤانێ شەهرەزا هندەك جاران واتایا دەربرینێن خۆ د ناڤ هۆزانێدا چ هۆزانا كێشدار بیت یانژی هۆزانا بێ كێش دیار ناكەت و ئەگەر كێشا عەرووزی بیت بنیاتێ سیمانتیكی لسەر ((تێبینیكرنا گورانكاریێن تەفعیلەیێن كێشانە لدویڤ واتایێ))[40]. ئانكو دشێن بێژین بنیاتێ سیمانتیكی پرۆسەیەكا ئالۆزە و واتایا هۆزانی ب ساناهی ناهێتە دەستەبەركرن چونكە دڤێرەدا دەنگ و پەیف و چاوانییا دارشتنا رستان هەمی پشكدارن بۆ دەرخستنا ئاستێ سیمانتیكییا هۆزانی

تەوەرێ دوورێ

پراكتیزەكرنا غەزەلا (من د دل دا كوڤان هزارن) یا مەلایێ جزیری لسەر سێ ئاستان:

ئەڤ هۆزانا جزیری لسەر بابەتێ (غەزل) و لسەر كێشا (رەمەلا هەشت تەفعیلا مەقسور) هاتییە ڤەهاندن. بەری ئەم دەست ب پراكتیكرنا هۆزانێ ژ لایێ شعرییەتا ریتما ناڤەكییا هۆزانێدا بكەین، پێدڤییە ئاماژە ب خالەكا گرنگ بدەین ئەوژی ئەوە كو ئەڤ هۆزانە لسەر كێشا عەرووزی هاتییە ئاڤاكرن و ب باوەرییا گەلەك رەخنەگرێن عەرووزیڤە كو هۆزانڤان لدویڤ بابەتێ خۆ كێشەكا گونجای بۆ هۆزانێ هەلدبژێریت، بۆ نموونە كێشا هەزەج بۆ دەرخستنا خوشی و شادیێ و كێشا رەمەل بۆ

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وكومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

دیارکرنا نەخۆشی و ئێش و ئازارانە. زۆر بەی جاران دبیت ئێك كێش بۆ دوو بابەتێن ژێكجودا هاتبیتە بكارئینان و ئەو تشتێ كو د پەیوەندییا د ناڤبەرا كێش و بابەتیڤە كاریگەر بوویە بتنێ كێش نە بوویە، بەلكو هندەك هۆكارێن دیترژی هەنە كو دبنە ئەگەرێ لەزاتی و هێواشی ئانكو سڤكی و سەنگاتییا هۆزانێ ئەو هۆكار ژی ئەڤێن لخوارێنە:

1- نێزیكییا برگەیێن كورت و درێژ ب ئێكدیڤە: ئەڤ چەندەژی هەستكرن ب چێژ وخۆشیەكێ د ناڤ دێرێن هۆزانێدا بەرچاڤ دكەت.

2-زێدەبوونا رێژا برگەیێن كورت ل هەمبەر برگەیێن درێژ د رێزێن هۆزانی: ب ڤی رەنگی كە دۆخێ هەست و سوزێ بەرتەنگتر و سەرنجراكێشتر دهێتە نیشاندان (بۆ نموونە كێشا رەمەل و تەفعلەیێن مەخبوون و مەشكول).

3-دویربوونا برگەیێن كورت ب ئێكدیڤە: دڤێرەدا سستی و گرانییەك د كەڤیتە كێشا هۆزانێدا، ئەڤ دیاردەژی ئێك ژ نهێنیێن هۆزانڤانییە د دەمێ دەربرینا بابەتێن غەمباری و نەخۆشی و دویر ئێخستنا برگەیێن كورت ب ئێكدیڤە.

4-نێزیكبوونا برگەیێن درێژ و كێشایی ب ئێكدیڤە: ئەڤ چەندەژی دبیتە ئەگەرێ هێواشی و گرانییا كێشا هۆزانی كو راستەوخۆ كاریگەریێ لسەر بابەتێ هۆزانێدا د كەت)[41]. زێدەباری كورتی و درێژییا برگەیێن تەفعیلان، بكارئینانا بزوێنێن كورت و درێژ و كپ و گڕ یا نەبزوێنان و خویندنا هۆزانێ ژی رۆلەكێ كارا دگێریت بۆ دیاركرنا بابەتێ هۆزانێ تاكو برێكا شعرییەتا ریتما نافخۆییا هۆزانی، واتایا هۆزانێ ب باشی بهێتە بەرجەستەكرن و دیاركرن. بڤی رەنگی كارێ ڤەكۆلینێ لسەر سێ ئاستان دهێتە شرۆڤەكرن:

أ- ئاستێ فۆنۆلۆجی یان ئاستێ دەنگی:

ئێك ژ نهێنیێن سەركەفتنا هەر هۆزانڤانەكێ گرێدایی ب ئەزموونا زمانییا وی و چاوانیا بكارئینانا دەنگ و پەیڤێن گونجائینە د ناڤ رێزێن هۆزانیا وی دا ، چونكە پەیوەندییەكا موكوم و بهێز هەیە دناڤبەرا دانانا دەنگان دگەل واتایا وان. دناڤ ئەڤێ هۆزانا جزیریدا (من د دلدا كوڤان هزارن)دا ژی كۆمەكا دەنگان پشكداری د ئاڤاكرنا هۆزانێدا كرییە، بەلێ رێژا بكارئینانا هندەك دەنگان ئانكو كێمی و زێدە بكارهاتنا هندەك دەنگان ب رەنگەكێ گشتی جیاوازییەكا زیق دئێخیتە دناڤبەرا دەنگێن بكارهاتیدا. بۆ نموونە د ئەڤێ هۆزانێدا دخشتێ لخوایێدا هژمارا بكارئینانا هندەك دەنگان كو ب ئاوایەكێ زۆر ل چاڤ دەنگێن دیێن زمانی یێن كێم بكارهاتی دهۆزانێدا هاتییە نیشاندان ئەو ژی بڤی رەنگێ لخوارێ:

گوڤارا زانکویا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وکومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

ژ	دەنگ	هژمار	ژ	دەنگ	هژمار
1	ە	196	9	ێ	69
2	أ	154	10	م	63
3	ن	117	11	ت	56
4	ب	107	12	ك	51
5	ر	103	13	ش	40
6	ی	89	14	ھ	39
7	د	77	15	س	32
8	و	76	16	وو	32

ئـەڤ خشـتەیە وەکـو دیـار بتنـێ چاڤ لـێ خشاندنەکە کـو بـۆ سـەرجەمێ دەنگـێن کـو ب هـژمارەکا زۆر د هۆزانێـدا بکارهاتینـە لهەمبـەر دەنگـێن دیـتر کـو ب هـژمارەکا کـێمتر هاتینـە بکارئینان. وەکـی دیار د خشتێدا دەنگێ بزوێنا کورتا (ە)د رێزا ئێکێ دا دهێت ژ لایێ هـژمارێ ڤە و لدویڤدا دەنگێ بزوێنا درێژا (ا) دهێت کە بـارێ هـەرە قـورس و گـران کەفتیـە لسەر ملـێ ئـەڤێ دەنگـی دا و یـێ بوویـە دەنگـەکێ زال د هـەمی رێـزێن هوزانـێ دا ئـەوژی ددەمـەکێ دایـە کو دەنگێن سەروایا هوزانێ ژی هەر ب دەنگێن (ا . ب) بدوماهیك دهێن دەنگێن نـەبزوێن (ن، ب، ر)ژی برێژەیەکا زۆر د هۆزانێـدا بکارهاتینـە، کو هۆزانڤانی مەرەم و مەبەستێن تایبەتی هەنە بـۆ دیارخستنا واتایا هۆزانێ نموونـە د دێـرا ئێکـی ژ هۆزانێ بڤی رەنگی دەست پێکرییە:

من د دل کوڤان هەزارن داغ و کەی پر بێ حساب
محنەتا وەردێن ب خارن وێن د دل دا سەد نوشاب[42].

تشـتێ هـەرە سـەیر و پـالکێش د ڤـێ دێـرا هۆزانێـدا دیـار و ئاشـکرایە، ئـەوە کـو هۆزانڤـانی برەنگەکێ یەکسان هـەر سـێ دەنگـێن (ن، د، ا) ب هژمارێن هەشت جارکی دووبارەکرینـە. هەلبـەت ئەڤ دووبارەبوونا دەنگی و بڤی شێوەی نەکارەکێ هەرەمەکێ بوویە، بەلکو هۆزانڤـانی ب شـــەهرەزایانە ئـــەڤ دەنگـــە هەلبژارتینـــە و هەولدایە کو برێکا دووبارەبوونا ئـەڤان دەنگان واتایـەکێ دەربێخیـت، کـو ئـەو ژێ نوینـەراتییا پەیڤا (نـدا) دکـەن بـۆ دەست پێکرنـا هۆزانـا وی جـۆرە نەخۆشـی و نەهامـەتی ژ دەنگـێ (ن) و دوودلی ژ دەنگێ (د) و دەربرینا هـاوار و نالینـا ژ دەنگــێ (ا) د ســەلمینن کــو لــدوماهیکێ ریتمــا نافخۆییا ئـەڤێ دێـرێ و ب دابەشبوونا یەکسانی دناڤبــەرا هەرســێ دەنگــێن بهێــز و ئامــادە د هۆزانێدا رادگەهینن. و تشتێ سەیرتر ئەوە کو د دێرا دوویێدا دەنگێ (ن) ب هەمان هـژمارا هەشت جــارکی د هێتــە دووبــارەکرن و دەنگــێ (ا) ب هـژمارا شـەش جـارکی و دەنگـێ (د) ب هـژمارا چوار جارکی لهەمبـەر دەنگێن دی و برێژەیـەکا بەرچـــاڤ بڤـــی رەنگـــێ لخـــوارێ هاتینـــە دووبارەرکرن:

سەد نوشابن من د دل ئێرو ژ خارێن سۆر گولان
یەك ب یەك پەیکان چەڤی بوون
چوونە جەرگی دا کولابلـ(SV).

کەواتــە ئــەڤ دیاردەیــە جهــێ تێبینــی کرنێیە کو ئەڤ دەنگە لدەستپێکی هەشت جارکی

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤايەتی وكومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

هاتبوونـه دووبـارەكرن و د دێـرا دووێدا هـژمارا بكارئينـانێ ژ دەنگـه كـێ بـۆ دەنگـەكێ ديـتر نـزم دبيت؛ لێ سەرەراى ڤێ چەندێ هژماراجووتى بۆ هـەر دەنگـەكێ ژى ريتمـەكا يەكسـان دێ دەتـە دەنگـێن ئـــەوانان ئەڤـــەژى رێكخســـتن و دووبـارەكرنێ جـوانتر دەردئێخيـت كـو بشـێت ســەنگا شــعرييەتا ريتمــا نــافخۆيى بلنـــدتر بكەت.ئەگەر سەرنج بدەينە دێرا سيێ ژ هـۆزانێ دەمێ هۆزانڤان دبێژيت:

پور ب وان جەرحان كو تيرن لەو كو دى

دەرمان دكر

شەربەت و ئابا حەياتێ شەككەر و قەند و

گولابل(SV).

هەر د ئەڤێ دێرا هۆزانێدا، ئەگەر سەرنج بدەينە برگەيێن هۆزانێ، ئەڤ هۆزانە لسەر كێشا رەمەلا هەشت تەفعيلەيا مەقسوور ب سێ جار دووبارەبوونا تەفعيلەيێن (فاعلاتن) ئەو ژى پێكهاتييە ژ (— ب — —) و تەفعيلا دوماهيكێ فاعلان (— ب –/.) پێكهاتييە لێ سێ برگێن (3؛ 5؛ 13)ژ نيڤە دێرا ئێكێ كو پێدڤييە برگە بتنێيا درێژ بيت برگەيێن كێشيايى (–/.)هاتينە (هەرچەندە د عەرووزێدا برگەيێن كێشياى ژى د ناڤ تەفعيلەيێن حەشودا بتنێ وەك برگا درێژ دهێنە هژمارتن لێ ئەگەر ب بەرچاڤ خستنەكا هويرتر بەرێ خۆ بدەينە پەيڤێن(وان، جەرحان، دەرمان) كو خودانێ ئەوان برگەيێن كێشياينە واتايا راستەڤينە ب ساناهى دێ خۆ نيشاندەت. هەروەسا ب ئامادەبوونادەنگێ درێژا (أ) د ئەڤێ دێرێ دا حەفت جاران هاتييە دووبارەكرن كو نيشاندانا زۆربوونا ئێش و ئازارێن هۆزانڤانييە و د نيڤا دێرا دووێدا چارەسەركرنا ئەوان برينان بتنێ هيڤييەكا كێم ژ ديدار و ژڤانا دووبارەيا يارا وى د بەرجەستەبوونا بزوێنێن كورتێن (ە، و)دا ديار دبيت د پەيڤێن (شەربەت، حەيات، شەككەر، قەند، و گولاب)دا. كەيف و خوشيا هۆزانڤانى ژى برێكا دياركرنا بزوێنێن كورت د ناڤ هۆزانێدا هاتينە دياركرن، ئانكو بزوێنا كورتا (ە) د چوار پەيڤێن (حەيات، شەربەت، شەككەر و قەند)دا رۆلەكێ بەرچاڤێن واتايى د گێرن ل نيڤە دێرا دووێدا. ئانكو دشێن بێژين خەم و كوڤانێن هۆزانڤانى گەلەك پترن ژ دەربرينا خوشى و كەيفێ كو دبزوێنێن كورتدا دهێنە نيشاندان، د دێرا (17) ژ ئەڤێ هۆزانێدا هۆزانڤان دبێژيت:

سوفلەوى ئينام و ئاڤێهتم زەمينا زولمەتێ

لێ كو هشيارم گەلو يان خەونە من

ديتى ب خوابل(TM).

هەلبەت دەنگێن بزوێنێن درێژن (ا، ى، و) رۆلەكێ هەرە مەزن و كليلى د گێرن بۆ دروستبوونا ريتم و موسيقايا هۆزانێ و هەروەسا

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وكومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

دیارکرنا واتایا ڤەشارتی. هەر وەکو دیار دەمێ خوێندنا ئەڤێ دێرا هۆزانیدا جۆرە درێژ ڤەکێشانەکا دەنگێن ئامادە د هەر دوو نیڤە دێرێن هۆزانێدا دهێتە نیشاندان و دبیتە ئەگەرێ ب سەنگ ئێخستنا ریتما هۆزانی ب ڤی ئاوای کو دەنگێن بزۆێنن درێژ (أ) شەش جاران، (و) هەشت جاران، (ی) حەفت جاران ب هژمارەکا زۆر پشکداری د دروستکرنا پەیف ب پەیڤێن ئەڤێ ڕێزا هۆزانیدا دکەن، هەروەسا هەر دوو دەنگێن نەبزوێنێن (م) شەش جاران، (ن) پێنج جاران ژی ئامادەبوونا خۆ دیار دکەن وەك دیاردا ریتمی و واتایی. ئەڤ بنیاتێ دەنگی دگەل ئەو رەوش و بارۆدۆخێ کو هۆزانڤان تێدا دبورینتیت ب تامی د گەل ئێك د گونجن بۆ هۆزانڤانی ژی ئەو درێژە پێدانا بورینا دەمی بوویە ناڤەندەکا تاری د ناڤبەرا هشیاری و خەونێدا. ئەڤ دیاردەیە د دێرا (سێزدێ) دا نێزیکییەك و هەڤسوئیەك د گەل ئەڤێ دێرا نهومە ئاماژە پێدای هەیە ئەو ژی دەمێ هۆزانڤان دبێژیت:

ئەز دبێم ئاخر زەمانە و دێ قیامەت رابتن
لەو شەڤا تاری کشاندی و نهشت ئەسوەد
غوراب (TM)ل.

د ئەڤێ نموونێ دا ژی بزوێنا درێژا (أ) ب ڕۆلێ دەرخستنا ئەو بارێ نالەبارێ هۆزانڤانی را دبیت کو (هەشت) جارکی هاتییە دووبارەکرن د پەیڤێن (ئاخر ، زەمان، قیامەت، رابتن، شەڤا تاری، کشاندی، غوراب) کو ب هویری دبینین د پەیڤێن (شەڤا تاری، ئاخر زەمان)دا دوو جارکی هاتییە دووبارەکرن کە ئەو ژی ب مەبەستا درێژکرنا هەر دوو پەیڤان و گونجانا وان د گەل واتایێ، لایەنەکێ بهێزتر دێ ئێخیتە پێش چاڤێ خوینەری تاکو ئەڤ دەمێ نەخوش و دژوار و درێژ زێدەتر تایبەتمەندییا خۆ بسەلمینیت، دەنگێ نەبزوێنا (ش) ی دگەل ڤی کەشیدا بشکداریێ دکەت کو سێ جاران هاتییە دووبارەکرن و د پەیڤێن (شەڤ، کشاندی و نهشت)دا و ئەڤ دەنگێ (ش) د ڤان پەیڤاندا جۆرەکێ بێ دەنگیێ دروست دکەن واتە هۆزانڤان شیایە ئەڤ بنیاتێ دەنگی و تێکبەستنا وان ب فۆرمێ پەیڤاندا ب مەرەما دیارخستنا واتایا سیمانتیکییا هۆزانی ب شێوەیەکێ ڕێکخستی و دووبارەکرنەکا ریتمییا جوان پێکڤە ب چەسپینیت. هەردیسان هۆزانڤانی پەیڤا (ئەسودە غوراب) دئینیت کو ب واتایا (قەلەرەش) دهێت کو دەنگێ ئەڤی باڵندەی هندی دی کارتێکرنەکا نەخوش ل دەروونێ هۆزانڤانیدا د کەت.

ددێرا (21) ژ ئەڤێ هۆزانێ، جزیری دوپاتکرنەکا پەیوەندییێن دەنگی ب شێوەیەکێ سەرنجراکێشتر نیشان ددەت، دەمێ دبێژیت:

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وکومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

وەعدە دابوو دێ شەهید کم وی ب
شیرێ خوەی شەریف
ما نەبی ئیرۆ پەشیمان ئەو ژ تەدبیرا
صەوابل(TN) .

جۆرە تێکهەلیەك ژ پێکهاتا دەنگێ بزوێنا درێژا (ی) کو هەشت جارکی هاتییە دووبارەکرن جۆرە لڤینەکا ب هێمن و سەرخۆ د دەتە د ناڤ پەیڤێن (شەهید، وی، شیرێ، شەریف، نەبی، ئیرۆ، پەشیمان، تەدبیر)دا و جۆرە پەیوەندییەکێ دناڤبەرا دەنگ و ریتم و هەست و سوزان دروست دکەت دەمێ دەنگێ نەبزوێن (ش)ی د گەل دەنگێ (ی)دا تێکهەل دبیت و هێزا دووبارەبوونا دەنگی بەرچاڤتر دبیت، کو دناڤ پەیڤێن (شەهید، شیرێ، شەریف و پەشیمان)دا چوار جارکی هاتییە دووبارەکرن ئەڤە د دەمەکێدا کو ئاوازەکا رێکخستی ددەتە هۆزانێ و شعرییەتا ریتمی دەست نیشان د کەت د هەمان دەمدا ژی کاریگەرییەکا ئێکجار زۆر لسەر واتایا هۆزانێدا د گێریت، دەمێ لهەمبەر ئەڤێ هێمنیێ دەنگێ بزوێنا کورت یا (ە) د چەند پەیڤەکێن هۆزانیدا خۆ دیار دکەن دناڤ پەیڤێن (وەعدە، شەهید، خوەی، شەریف، نەبی، پەشیمان، ئەو، تەدبیر، صەواب)دا و واتایا سیمانتیکی، گەشتەکا بلەز دئێخیتە دناڤ هۆزانێدا، زێدەباری جوانکرن و ریتمدارکرنا دێرا هۆزانێ، ئەڤەژی ددەمەکێدا کو دەربرینا (وەعدە دابوو) ددەمەکێ بۆریدا هاتییە ئەنجامدان و نهو کەفتنا هۆزانڤانی د بارۆدۆخەکێ نەدیار و پرسیاریدا کو چ ژ چارەنڤیسا خۆ نزانیت ریتمەکا بلەز و توند ددەتە خویندنا هۆزانێ.

ب- ئاستێ مۆرفۆلۆجی یان ئاستێ پەیڤی:

ددەمێ دانانا هەر هۆزانەکێ ژبلی رێزبەندییا دەنگان و چاوانییا دانان و رێکخستن و دووبارەبوونا دەنگی کو ب بەرفرەهی کاریگەرییا خۆ لسەر شعرییەتا ریتما هۆزانێدا دکەت، رێزکرن و سەروبەری و هەلبژارتن و دارشتن و دووبارەبوونا پەیڤان ژی تام و چێژەکا تایبەت ددەتە هۆزانێ، (جزیری) ژی وەکو هۆزانڤانەکێ خودان ئەزموون و سەربورێ هۆزانێ، شیایە ب دەستەکێ هونەرمەندانە سەرەدەریێ دگەل پەیڤێن هۆزانییا خۆدا بکەت هۆزانڤانی د غەزەلا (من د دل کوڤان هزارن)دا جەمسەرەکێ بەرفرەه ژ دووبارەبوونا پەیڤان و بکارئینانا پەیڤێن هەڤواتا و هەڤدژ دناڤ دێرێن هۆزانا خۆدا بکارئینانە کە رێرەوەکێ تایبەت و پەسەندکری ددەتە شعرییەتا ریتما ناڤخۆییا هۆزانێ ب مەرەما پتر دیارکرن و نیشاندانە ئەو پەیڤێن کو ب شێوێ هەڤواتا و هەڤدژ د ئەڤێ هۆزانێدا بکارهاتینە. ئەم رابووینە ب دانانا خشتەیەکێ بۆ پتر دەرخستنا مەبەستا خۆ:

ژ	پەیڤێن هەڤواتا		دێر	ژ	پەیڤێن هەڤدژ		دێر
1	داغ	کەی	1	1	خار	گول	2

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وكومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

2	كوڤان	محنەت	1	2	جەرح	دەرمان	3
3	پەیكان	نوشاب(نشاب)	2	3	كەشفی بوون	پەردەو نیقاب	5
4	شەككەر	قەند	3	4	سپهر	عەرد	8
5	كەوكەب	نەجم	4	5	شەوشی	نەظم	10
6	چەرخ	لەولەب	6	6	ستێرو كەوكەب	رۆژ	14
7	واژگون دەورێ	سەیرا موخالف	6	7	دی (دیتن)	ون (بەرزە)	16
8	نەوبە	دۆر	8	8	هشیار	خەون	17
9	مونقەلب	ڤاژی	11	9	هاتبو	چووبو	19
10	جەنگ	سەواش	12	10	ئاه	وەه	21
11	ستێر	كەوكەب	14	11	بورین	پێشبەر	21
12	زوو	شتاب	14	12	شەربەت	زەهر	22
13	خەون	خواب	17	13	هنارا (هنارتن)	بانیا (ئینان)	23
14	چەتر	سەیوان	24	14	وەعدە	پەشیمان	27
15	خاك	توراب	25	15	بەیاض	سەواد	28
16	خێر	ئە واب	26	16	ژێرن	انتخاب	28

هەر وەكی دیار جزیری د ئەڤێ هۆزانێدا، كۆمەكا پەیڤان برەنگێ هەڤواتا و هەڤدژ ب سیستەمەكێ دیاركری و بژارە هەلبژارتیە چ وەك دەرخستنا جوانی و ئیستاتیكایا دەقی، چ بۆ مەرەما پیادەكرنا رامانا تێكستی ژ سەرجەمێ (بیست و هەشت) دێرێن هۆزانی شێوەیەكێ یەكسان شازدە جاران پەیڤێن هەڤواتا یان نێزیكی واتایێن ئێك و شازدە جاران ژی پەیڤێن هەڤدژ یان نێزیكی واتایێن دژی ئێك، ئەڤ تایبەتمەندییە ئەڤ تایبەتمەندییە ژی پلا شعرییەتا ریتما ناڤەكیا هۆزانێ بەرزتر و بهێزتر دكەت. هەردیسان پێدڤی ئاماژە پێدانێیە كو (جزیری) بۆ هەلبژارتنا پەیڤان، سەلیقەیا هەلبژارتنا پەیڤێن بیانی كو بەهرا پتر ژی پەیڤێن عەرەبینە ل هەمبەر پەیڤێن كوردیدا بكارئینانینە.

جزیری د دوو دێرێن دەستپێكا هۆزانێدا دبێژیت:

من د دل كوڤان هەزارن داغ و كەی پر بێ حساب

محنەتا وەردێن ب خارن وێن د دل دا سەد نوشاب

سەد نوشابن من د دل ئیرو ژ خارێن سۆر گولان

یەك ب یەك پەیكان چەڤی بوون چوونە جەرگی دا كولابل(SV).

هەلبەت سەنتەرێ سەرەكیێ هۆزانا (جزیری) لسەر ئەڤان هەر دوو دێرێن هۆزانی هاتییە ئاڤاكرن ئەو ژی ب دیاركرنا رێژەیا زۆرا خەمان لدەڤ هۆزانڤانی كو ب دارێتنا هندەك پەیڤان و ڤەژەنا دووبارەیا پەیڤان ب دانانا پەیڤێن وەك خۆ یانژی ب مفا وەرگرتن ب پەیڤەكا هەڤواتا ئەو ڤەرێژ و كاریگەرییا هەرە زۆر لسەر مێشكێ خوینەری خۆ دادرێژیت بۆ

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وكومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

نموونه د ڤان هەر دوو دێراندا سێ جارن پەیڤا (د دل) د هەمبێزا خۆ دا گرتییه پەیڤێن (هەزار و بێ حساب) ئاماژەیه بۆ دیارکرنا زێدەبوونا خەم و کوڤانان و پەیڤا (کوڤان) ب هەڤواتا عەرەبییا (محنەت) و پەیڤێن (داغ و کەی) ب ئێك رامان و پەیڤێن (نوشاب و پەیکان) ژی هەڤواتانه ەو پەیڤا (خار) دووجاران و (سەد نوشاب) ژی دوو جاران هاتییه دووبارەکرن. ئەڤ هەمی جۆراوجۆری د هەلبژارتنا پەیڤان و پەیڤێن هەڤواتا و دووبارەبوونا پەیڤان نه کارەکێ رێککەفتییه بەلکو مەرەم و مەبەستەکا دیارکری ل پشتدا هاتییه ڤەشارتن کو هۆزانڤانی دڤێت ئەو خەم و کوڤان و رەوشا نالەبارێ دەروونێ خۆ برێکا دوبارەبوونا واتائیا پەیڤان ئانکو برێکا هەلبژارتنا واتایەکا هەڤبێژ ب پەیڤێن دیارکریڤه دیار بکەت کو ب ڤێ رێکێ، واتا ژ سنوورەکێ بەرفرەهتر ژ ئەوێ پەیڤا هەلبژارتی دووباره دبیتەڤه ب مەرەما دووبارەکرنەکا واتایی و د هەمان دەمدا ژی، کاریگەرییا خۆ لسەر بەرجەستەکرنا شعرییەتا ریتما نافخۆییا هۆزانێ ساز دکەت. دیسان جوانییا هۆزانێ ژی دوو بەرامبەر دبیت، دەمێ دێرا ئێکێ ب (سەد نوشاب) تەمام دبیت و دێرا دووێ ب (سەد نوشاب) دەستپێ د کەتەڤه، ئەڤ چەندەژی دووپاتکرنەکا واتایی ژی بخۆڤەدگریت جزیری د دێرا (12) ژ ئەڤێ هۆزانێدا دبێژیت:

زوهرەییێ جەنگ و سەواش ئەڤ دی ژ چەنگ
ئاڤێته چەنگ
خوەش ل پێ قانوونێ وی گوهدە تو قانوون و
رەباب(TM)ل.

دڤێردا (جزیری) وێنەیەکێ ژ دیمەنەکێ ئالۆز و تێکهەل ب شەر و پێکدادانان د ئەسمانی و د هەمان دەمدا ژی بکارئینانا سێ ئامێرێن موسیقێ (چەنگ، قانوون، رەباب) بۆ دەربرینا خۆشیێ د ڤێ دێرا هۆزانێدا بکار دئینیت ب دەربرینەکا دیتر د شێن بێژین ئاراستەکرنا گونجاندنا دەنگان د ناڤ پەیڤێدا و گونجاندنا پەیڤان د دارشتنێدا ب مەرەما دیارکرنا واتایێ برێکا ریتما هۆزانی بۆ دیارکرنا نهێنیێن هۆزانی ژلایێ دەنگیڤه دەنگێ

بزوێنا کورتا (ە) نەه جاران هاتییه دووبارەکرن و د پەیڤێن (زوهرە، جەنگ، سەواش، ئەڤ، چەنگ، ئاڤێته، چەنگ، گوهدە، رەباب) و دەنگێ بزوێنا (و) حەفت جاران هاتییه دووبارەکرنێ د پەیڤێن (زوهرە، جەنگ و سەواش، خوەش، قانوون، گوهدە، تو، قانوون)دا بڤی رەنگی کو دەنگڤەدانا دەنگێن (ە) د پەیڤاندا جۆرە لەزاتییەکێ د دەمێ خواندنێدا ددەته هۆزانێ و د هەمان دەمدا دەنگڤەدانا دەنگێ (و) رێگرییێ ل وێ لەزاتیێ دکەت. ئەڤ چەندەژی د دەمەکیدا کو پێدڤی بوو د نیڤه دێرا ئێکێدا برگەیێن (5، 9، 13) و د نیڤه دێرا دوویێدا برگەیێن (9، 13) ب شێوێ برگا کورت

گوڤارا زانکویا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وکومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

ئانکو مەخبوون (فعلاتن) هاتبا پیشاندان بەلێ ئەڤ دەنگێ (و) شیایە کارتێکرنێ ل برگەیێن کورتدا بکەت و وێنێ برگەیێن درێژ بهێنە د ناڤەندا ریتما هۆزانیدا، ریتما تەفعیلەیان بشێوێ (فاعلاتن) نیشان بدەت، هەلبەت ئەڤ کارە ژی بۆ هۆزانڤانێ خودان شیان وەکو (جزیری) کارەکێ ب مەبەست بوویە کو ڤیایە رەوشا دەروونییا خۆ د گەل ریتما هۆزانێ رێکبێخیت. هەروەسا بکارئینانا دوو پەیڤێن هەڤواتایێن (جەنگ و سەواش) و دووبارەبوونا دوو پەیڤێن (چەنگ و چەنگ) و (قانوون و قانوون)ژی هەمان دوپاتکرنا مەبەستێ ژلایێ فۆرمێڤە پێڤە دیارە ؛ ژلایێ واتاییڤە هەر دوو پەیڤ دوو واتایێن ژێکجودا بخۆڤەدگرن کو د چنە د بابەتێ رەگەزدووییێدا بڤی رەنگی کو پەیڤا (چەنگ) یا دەستپێکێ ب واتایا (دەست و چەنگ) بکاردهێت و واتایا دووێ بۆ واتایا (ئامیرێ ژەنینا موسیقێ)یە و هەروەسا پەیڤا (قانوون) یا دەستپێکێ ب واتایا (یاسا) بکاردهێت و واتایا دووێ بۆ (ئامیرێ موسیقێ) بکاردهێت کەواتە دووبارەبوونا واتایا (جەنگ و سەواش) و بکارئینانا سێ ئامیرێن موسیقێ بۆ دەربرینا خۆشی و شادیێ، هەمان واتایا پێکهاتا دەنگی بۆ دەرخستنا بارێ نەرێکێ دەروونێ هۆزانڤانی دگێریت ئەو رەوشا هەڤدژا کو هۆزانڤان تێدا دژیت برێکا گرینگیدانا ئاستێ دەنگی و ئاستێ پەیڤی و لایەنێ جوانکارییا پەیڤی و دەربرینێن واتایێ پێدڤی ب هوشیاری و زیرەکاتی و بلیمەتییا هۆزانڤانییە کو بشێت ئەڤان هەمی کاران دگەل بارێ دەروونیێ خۆدا بگونجینیت و وێنەیەکێ جوان و سەرنجراکێش پێشکێش بکەت، چونکی دەمێ هەمی پەیوەندییێن ناڤەکی د گەل ئێکدا تەبابن، پەیوەندییا د ناڤبەرا ریتم و واتایێ سەنگ و بهایا وێ بەرزتر دبیت ئانکو بهایێ شعرییەتا ریتما نافخۆیی زێدەتر دبیت بۆ نموونە د دێرا (28) ئانکو دێرا دوماهیکا هۆزانێدا دەمێ جزیری دبێژیت:

شەرحێ حالێ من مەلا نارت بەیاضێ هێ تەمام
ڤێ سەوادێ گەر چ هەردەم ژێبرن سەد ئنتخاب[(TN)ل].

دڤێرەدا ب دروستاهی (جزیری) بەحسێ وێ رەوشا نەخۆش و ئالۆزا کو تێدا دبۆرینیت دکەت، ب تایبەتی د دەمێ هەلبژارتنا دوو پەیڤێن (بەیاض و سەواد) کو مەبەست پێ لاپەرێ سپی و نڤیسینا هۆزانێیە د ناڤ لاپەریدا، ئەڤە دروست د دەمەکێدایە کو دەستپێکا نڤیسینا ئەڤێ هۆزانێ د دێرا ئێکێدا دوودلییەك هاتبوو دیارکرن بۆ دەرخستنا ئێش و ژانێن ب ئەگەرێ ئەڤینیێ توشبوویە و ئەڤێ دوودلیێ ڤەدگوهێزیتە د ناڤ دێرا دوماهیکا هۆزانا خۆدا و دیارکرنا دوو پەیڤێن ژ ئالیێ واتاییڤە ژێکجودا د ناڤ دێرا دوماهیکێدا هەلبژێریت، پەیڤێن (ئنتخاب و ژێبرن)دا ئانکو هەلبژارتن و ژێبرنا پەیڤان کو سەد جارکی هاتییە رەشکرن و راستڤەکرن. بێگومان ئەڤ هەلبژارتنا پەیڤێن هەڤدژ ژی بنەمایەکێ جوانکاری دروست د کەت

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وكومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

كو كارتێكرنێ ل واتایا هۆزانێ ژی د كەت و دەرخستنا واتایێ ژی د كاریت ئەدگار و تایبەتمەندییا ریتمی دیار بكەت.

ج- ئاستێ سیمانتكی: دڤێرەدا خویندن و شرۆڤەكرنا هۆزانێ وەسایە كو بوارەك بهێتە رەخساندن بۆ تێگەهشتنا رامان و مەبەست و ئارمانجێن هۆزانڤانی لسەر دانانا دەنگ و پەیڤ و رستەیێن هەلبژارتی بۆ هۆزانێ و سنورێن هزرێن هۆزانڤانی بهێنە دەست نیشانكرن تاكو پتر نێزیكی و پەیوەندی دناڤبەرا رەگەزێن هۆزانی و هەبوونا پەیڤان و چاوانییا گرێدانا ئەوان ب ئێكدیڤە ببنە خالەكا دەستپێكی و مفادار بۆ گەهاندنا واتایێ و د هەمان دەمدا ژی رۆلێ گرنگێ شعرییەتا ریتمی ژی بهێتە خویاكرن.

جزیری د هۆزانا (من د دل كوڤان هەزارن)دا كێشا (رەمەلا پازدە برگەییا ریتما هەشت تەفعیلەییا مەقسوور) بكارئینایە لێ تشتێ گرنگ و سەرنجراكێش د ئەڤێ هۆزانێدا ئەوە كو ژ سەرجەمێ (28) دێرێن بكارهاتی بۆ ئەڤێ هۆزانێ ب شێوازەكێ تێكەل ل (14) نیڤە دێرا ئێكەما هەر دێرەكێ ب تەفعیلا دوماهیێ ب رەنگێ (فاعلن ـــ ب ـــ) ئانكو مەحزوف تەمام دبیت و (14) نیڤە دێرا ئێكێ ژ هەر دێرەكادیتر برەنگێ (فاعلان ـــ ب ـــ/.) ئانكو مەقسور ئانكو ب برگا كشیدە دهێتە تەمامكرن، ژ وان (14) دەنگێن هەر تەفعیلەییەكێ بڤی رەنگێ خوارێنە:

ژمارە	برگا دوماهیكا مەقسور	ژمارا دێرێ	ژمارە	برگا دوماهیكا مەحزووف	ژمارا دێرا
1	ساب	1	1	كر	3
2	لام	2	2	بێ	7
3	وان	4	3	حەل	8
4	شەرق	5	4	بوو	9
5	بان	6	5	كن	11
6	رووج	10	6	تن	13
7	چەنگ	12	7	رم	16
8	مان	14	8	تی	17
9	سەیر	15	9	ری	18
10	چوون	21	10	بوو	19
11	ناڤ	22	11	كت	20
12	سیم	23	12	دەب	24
13	ریف	27	13	یا	25
14	مام	28	14	كت	26

گوڤارا زانکویا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وکومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

هەلبەت ئەڤ گورانکاریکرنە د هۆزانا جزیریدا، کارەکێ ب مەبەست بوویە و تشتێ گرنگ ئەوە کو هۆزانڤانی ب شێوەیەکی یەکسانی ئانکو برێژا نیڤ ب نیڤ و ب شێوەیەکێ تێکهەل ئەڤ گورانکارییە د تەفعیلەیا دوماهییا نیڤە دێرێن ئێکەم ژ هەر دێرەکێدا ئەنجامدایە کو ریتمەکا تایبەت د دەتە هۆزانێ و ئەڤ ریتمە ژی کارتێکرنەکا راستەوخۆ دکەتە لسەر فەزایا سیمانتیکییا هۆزانێ، ژ پێخەمەت دیارکرنا ئەو نهینێن ڤەشارتییێن ناخێ هۆزانڤانی و دیارکرنا ئەوان سیما و واتایان د برگەیێن دوماهییا تەفعیلەیێن نیڤە دێرێن ئێکێ ژ هۆزانێ. هەر دیسان لسەر ئەڤی بنەمایێ هۆزانڤانی ژ سەرجەمێ (28) دێرێن هۆزانیدا (14) دێر ژ ئەوان هەر ژ دێرا (4)ێ ژ هۆزانێ هەتا دگەهیتە دێرا (18)ێ ژ هۆزانێ، بابەتەکێ سەرنجراکێش ئازراندییە ئەو ژی دیاردا ستێر و ئەختەران د ئاسمانیدا و گرنگیدان ب هاتن و چوون و لڤینا وان و گرێدانا چەرخ و فەلەکا ئاسمانی ب چەرخ و بەختی وی ب خۆدا، ئەڤەژی گونجاندنەکە دناڤبەرا بارێ دەروونیێ هۆزانڤانی و رەوشا ئالۆزا کو د ئاسمانیدا رویددەت کو برێکا شعرییەتا ریتما نافخۆیی دهێتە بەرجەستەکرن، ب ڤی شێوەی کو ژ (14) دێرێن هۆزانی کو ب بابەتێ ستێر و کەوکەبانڤە گرێدایە، (7) نیڤە دێرێن ئێکێ تەفعیلا دوماهیکا وان برەنگێ (فاعلان ئانکو مەقسوور) تەمام دبیت و (7) نیڤە دێرێن دیتر ژی برەنگێ (فاعلن ئانکو مەحزووف) تەمام دبیت ب شێوەیەکێ تێکهەل بۆ نموونە دێرێن (4، 5، 6، 10، 12، 14و 15) ب شێوێ تەفعیلا مەقسوورن د نیڤە دێرێن ئێکێدا و

دێرێن (7، 8، 9، 11، 13، 16و 17) ب شێوێ تەفغیلا مەحزووف هاتینە تەمامکرن د نیڤە دێرێن ئێکێ ژ هەر دێرا هۆزانیدا. کو ئەڤە ژی یەکسانی و گونجاندنەکێ د ئێخیتە د ناڤبەرا ریتما هۆزانی و واتایا گرێدای ب هۆزانێڤە کو ب ڤی ئاوای بنیاتێ سیماتتیکییا هۆزانی پێ بەرز ببیت .

بۆ پتر روهنکرن لسەر بابەتێ چەرخ وستێران د ئەڤێ هۆزانێدا، جزیری پێزانینێن لسەر ناڤێن ستێر و بورجان هەبوویە؛ چونکە ب خواندنەکا زانستی ناڤێن وان د ناڤ رێزێن هۆزانێدا ب کار دئینیت

هەروەسا پێزانینێن بەرفرەهـ سەبارەت شکل و لڤینێن ئەوان و ئەو گورانکارییێن کو د هات و چوونا رۆژ و ستێراندا چێدبن و کاریگەرییا وان لسەر ئەردیدا رویددەن هەبوویە و شیایە برێکا بکارئینانا ناڤێن وان و لڤینێن وان وێنەیەکێ جوان و قەشەنگ لهەمبەر خوینەری دابنێت. ئەڤە ژی نیشانەیەکە ژ بەهرەمەندی و بلیمەتییا هۆزانڤانی. جزیری د ئەڤێ هۆزانێدا رابوویە ب دیارکرنا ناڤێن هندەك ستێر و ئەختەران و دیاردا دووبارەبوونا ناڤان ژی دایە

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤايەتی وكومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

خۆياكرن كو ئەڤ دووبارەبوونە ژی ژ فاكتەرێن هەرە گرنگێن ريتمينە بۆ نموونە (پەروين، عوقدا ثورەيا) دوو جار، (زوهرە) سێ جارا، (شەمس) پێنج جاران. (ب ڤی رەنگی (شەمس) دوو جاران، (مهر)، (ئافتاب) دووجاران)، (زوحەل) سێ جاران، (مەريخ) دوو جاران، (عەرد، زەمين) سێ جارن و (عوطارود) و (موشتەری) و (ماه) دوو جاران ب ڤی رەنگی (ماه، ماهتاب) كو د هۆزانێدا ب شێوێ ستونی هاتينە دووبارەكرن، كو ئەڤ دووبارەكرنە ژی دوپاتكرنەكا شعرييەتا ريتمێ د ناڤ هۆزانێدا بەرجەستە د كەت.

د گەلەك ژێدەراندا ناڤێ ئەختەرێن (مەريخ و زوحەل)* بۆ بەختێ خراب بكار دهێت وناڤێن ئەختەرێن (زوهرە، عوطارود، موشتەری، شەمس، ماه) هەمی بۆ بەختێ باش بكاردهێن. دەمێ جزيری د دێرا چار و پێنجێ دا ئاماژە ب (پەروين، عقدا ثورەييا)دا دكەت، مەبەستا خۆ ب ئاشكرايی دەردبريت كو ئەگەر چەندين نەخۆشی و ئێش و ژان ژی ژ لايێ يارا ويڤە بۆ دروست ببن؛ بەلێ ب ديتنا يارا خۆ هەمی ئێش وژان دهێنە ژبيركرن، لێ ئەڤ خۆشييە دەمەكێ كورت ڤەدكێشيت ئەو ژی د دەمەكێدايە كو د دێرا (5)ێدا دبێژيت:

زوهرە و عقدا ثورەيا كەششفی بوون ئەو د شەرق

سايەيا بەختێ مەدايێ ما ل سەر پەردە و نقابل(SV)

دياردا دەنگی باهرا پتر خۆ ب بزوێنا كورتا (ـە) ڤەگرێ ددەت كو جۆرە لەزاتييەكێ ددەتە خويندنا هۆزانێ و رێگیریكرن ژ لەزاتیێ د دەنگێن بزوێنێن (و، ا)دا دياردبن، هەوەسا ژلايێ پەيوەنديیا پەيڤان ژی كەشفی بوون و پەردە و نيقاب و ڤەشارتن ژی جۆرە دژيەكيەكێ دروست دكەن كو دشێت كاريگەرييا خۆ لسەر ئاستێ سيمانتيكيدا ژی بكەت هەروەسا ئاستێ واتاييا كويرتر ئەوە كو ستێرێن (زوهرە و عقدا ثورەييا) كو ئەو ژی حەفت ستێرێن گەشێن د ئاسمانيدا و ژبەر نێزيكييا وان ب ئێك ودووڤە ب رستكا ئاسمانی بەرنياسە، دەمێ كو د رۆژهەلاتێدا هاتينە دياركرن و هۆزانڤانی (سايەيا بەختێ خۆ) ئانكو نەبوونا بەختەكێ باش يێ هۆزانڤانی دبيتە ئەگەرێ بەرزەبوونا ئەوان ستێران يێن دايە نياسين. د نيڤە دێرا ئێكێدا دەنگێ (ش) سێ جاركی دپەيڤێن (كەششفی .شەرق)دا هاتييە دووبارەكرن كو جۆرە ريتمەكا خۆش ددەتە خويندنا پەيڤان و د نيڤە دێرا دووێدا ب ئامادەبوونا دەنگێ (س) دپەيڤێن (سايە و سەر)دا كارتێكرنەكا راستەوخۆ ددەتە خويندنا هۆزانێ. هەلبەت ئەڤ دياردەيە ژی رەگەزەكێ دياری شعرييەتا ريتمی د بەخشيتە هۆزانێ.

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وكومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

هەروەسا ناڤێن ستێرێن (زوحەل و مەریخ)ێ كو نیشانەكێ ژ خرابییا بەختێ وی د ئاسمانیدا دەركەڤتییە و ئەڤ دیاردەیە دووبارەبوویە و بنیاتێ سیمانتیكی د ڤێرەدا هەمی لسەر بنەمایێ جۆرە دژایەتیكرنەكێ راوەستایە و وێنەیەكێ جوان پێش كێشكرییە و ب نەبوونا روناهییا هەیف و رۆژان و داگیركرنا ئاسمانی ب دەستێ ئەختەرێن نەباش وەكو (زوحەل و مەریخ)ێ و دوپاتكرنا رامانا راستەقینەیا تێكستێ كار لسەر (بورجا عەقرەب)ێ ژیدا هاتییە كرن دەمێ د دێرا (7)ێدا دبێژیت:

ڤێكەتن شەمس و زوحەل ئیرۆ د بورجا عەقرەبێ

سەیف چوو دەستێ مەریخێ مولكێ دل لەو كر خرابل(SV)

د ڤێرەدا جزیری ب ئاشكرایی دیار دكەت كو بارێ نالەبارێ دەروونێ وی و ئەو رەوشا نەخۆشا كو ئەو دەرباز دكەت ژ بەر ئەگەرێ نە رێكی و رەوشا ئالۆزا كو د ئاسمانێ بەختێ ویدا رویددەت، دروست بوویە. ئەڤەژی د دەمەكیدا كو مەودایێ دژایەتیكرنا د گەل رۆژێ یا چوویە د دەستێ ئەختەرێن خرابێن وەك (زوحەل و مەریخ)ێ و نیشانەك ژ خرابیێ ژی ئینانا پەیڤا (سەیف) ئانكو شمشیرە كو دبیتە ئەگەرێ وێرانی و خرابیێ و دەردەسەرییێ و كارتێكرنا خراب ژی لسەر دەروونا هۆزانڤانیدا كرییە، ئەڤە ژی د دەمەكیدایە كو د بنیاتدا ڤێكەفتنا (شەمس و زوحەل) د بورجا عەقرەبێدا دیاردەیەكا نە باش دروست دكەت، د خوارێدا هەر دوازدە بورجێن سالێ و خانا حەفت ئەختەرێن ئاسمانی هاتییە نیشاندان كو د بازنەیەكێ دەمێ سالێدا د بۆرن:

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وكومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

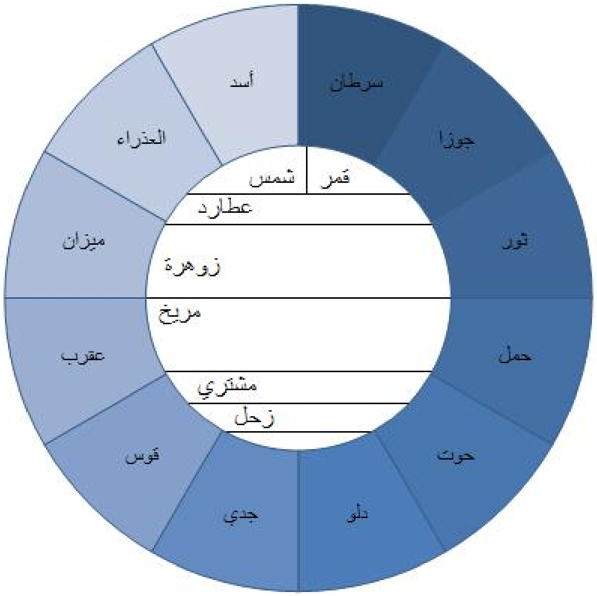

كەواتە دەمێ ئەڤ رێكخستن و ریتما هاتن و چوونا ستێر و ئەختەران د ئاسمانیدا گۆرانكاری ب سەردا بهێتە كرن، كاریگەرییا خۆییا نیگەتیف لسەر عەردی و مرۆڤان ژیدا د كەت و جزیری ب هاریكاریا سێ رستەیێن :

1- ڤێك كەتن شەمس و زوحەل.

2- سەیف چوو د دەستێ مەریخێ.

3- مولكێ دل لەو كر خراب.

دوو رستەیێن دەستپێكێ دبنە ئەگەرێ خرابییا مولكێ دل ئانكو كاریگەرییا خراب لسەر دل و دەروونێ هۆزانڤانیدا دروست كرییە، هەلبەت دشێت كارتێكرنێ لسەر ریتما هۆزانیدا بكەت و هەتا دوماهیكا دێرێن هۆزانێ نڤیسی ئەڤ كارتێكرنە دێ یا بەردەوام بیت و ب دیتنەكا هویر تر دشێین بێژین هۆزانڤانی بەردەوام بزاڤ كریە كو خۆ ژ ڤێ رەوشا ئالۆزا گیرودەبووی، رزگار بكەت بەلێ هەردەم رویدانەك بلەز لسەر دا دهێتە كرن و نكاریت ل ڤان ئاریشەیان دەرباز بیت و ئەڤ چەندە ژی دۆخەكێ سیمانتیكییا گرتی ددەتە رووبەرێ هۆزانێ و پەیاما هۆزانڤانی د ناڤ چارچوڤەكێ سنووردار و گرتیدا دمینیت. جزیری د دێرا (21) ژ غەزەلا خۆدا دبێژیت:

ئاه ئەییامێن وصالێ وەه چ خوەش بورین و چوون

ئەو شەرابا عەیش و نووشێ ما ل پێشبەر من سەراب ل(71)

د ئەڤێ دێرێدا، ئاستێ دەنگی و پەیڤی د خزمەتا ئاستێ سیمانتیكیدا كار دكەن ب ڤی رەنگی كو دیاردا دەنگێن بزوێنێن درێژ یێن (و، ا) ب شێوەیەكێ بەرچاڤ هاتینە بكارئینان بۆ

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وكومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

نموونە دەنگێ بزوێنا درێژا (ا) حەفت جاران هاتییە دووبارەكرن ئەو ژی د پەیڤێن (ئاھ، ئەییام، وصال، شەرابا، ما، سەراب) ئەڤ دەنگە د پەیڤا (شەرابا)دا دوو جاران هاتییە بكارئینان، هەروەسا بزوێنا درێژا (و) د پەیڤێن (خوەش، بورین، چوون، نووش)دا چار جاران هاتییە دووبارەكرن، هەلبەت ئەڤان دەنگان رۆلەكێ بەرچاڤ هەیە بۆ نیشاندانا خەم و ژانێن كو هۆزانڤان د ماوەیەكێ درێژدا توشبوویە و خەم و حەسرەتێن خۆ ژ دەربرینا (ئاھ) ل دەستپێكا دێرا هۆزانیدا دیار دكەت بۆ پتر جەختكرنێ لسەر واتایا وێ. هەروەسا دیاركرنا دەربرینا (وەھ) بۆ دیاركرنا خۆشی و چێژ وەرگرتنا ئەو رۆژانێن كو د گەهشتە یارا خۆ، هەروەسا بۆ پتر روهنكرنا واتایا هۆزانێ دەنگێ نەبزوێنێن (ن) پێنج جاران و (ش)ی پێنج جاران د هەردوو نیڤە دێراندا هاتینە دووبارەكرن، ئەڤە ژی جۆرە ریتمەكا جوان د ئێخیتە د پەیڤێن هۆزانێدا بۆ وەرگرتنا واتایێ، بۆ نموونە دەنگێ (ن) د پەیڤێن (ئەیامێن، بورین، چوون، نووش، من) و دەنگێ (ش) د پەیڤێن (خوەش، شەراب، عەیش، نووش، پێشبەر). هەروەسا بكارئینانا پەیڤێن (بورین و چوون) كو د رامانێدا ئێك واتانە و دەربرینا (بورین و پێشبەر) وەكو دوو دۆخێن دەمێ بۆری و دەمێ ئایندەدا هاتینە دیاركرن. كو هەمی پێكڤە كارتێكرنێ د بنیاتێ سیمانتیكیا هۆزانێدا دكەن، ب ڤی رەنگی كو بنیاتا سیمانتیكی لسەر بنەمایێ دوو جەمسەرێن خۆشی و نەخۆشیێدا راوەستایە ب ڤی رەنگێ لخوارێ:

ئاھ # ئەییامێن وصالێ وەھ #

بورین و چوون شەرابا عەیش و نووشی

سەراب

ب دیتنەكا هویرتر سەرنج بدەینە ئەڤان دەربرینان و جەمسەرێن دژیەكی ب روهنی دهێنە دیاركرن ئەو ژی ئەگەر (ئاھ) بۆ دەربرینا ئاخینك و نەخۆشی و ئێش و ژانان بیت بۆچی ئەییامێن وصالێ لپشت داهاتییەو ئەگەر (وەھ) بۆ دەربرینا خۆشیان بیت بۆچی خوەش بۆرین و چوون كو ب واتایا بلەز بۆرینا دەمی دپشتدا دهێت و ئەگەر شەرابا عەیش و نووشێ بۆ واتایاخۆشیێ بكار بهێت بۆچی بوویە سەراب. هەلبەت هۆزانڤانی مەرەم و مەبەستەكا دیاركری یا هەی د ناڤبەرا دوو دەمێن بۆری و ئایندە دا كو ئاخینكا بۆ روژین خۆشیێن بۆری ڤەددەت و بۆ رۆژێن بهێت ژی ئەو خۆشییە هەمی یێن بووین سەراب ئانكو لەیلان** و هۆزانڤانی د وێنەكرنا ئەڤان وێنەیاندا بۆ نیشاندنا هێلێن ڤەشارتی د ناڤ پەیڤێن هۆزانیدا دەستەكێ بالا هەبوویە هەروەسا لایەنێ جوانكاریا د ناڤبەرا شەراب و سەراب ژیدا رۆلێ خۆیێ ئیستاتیكی گێرایە و ئەڤ هەمی بنەمایە پێكڤە شیاینە رێكا هێزا كاریگەرا شعرییەتا ریتما نافخۆییا هۆزانێ بهێتە پیشاندان،

https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

شعرييەتا ريتمی برەنگەكێ بهێزتر و بەرچاڤتر راستەوخۆ د دێرا پشتی ئەڤێ دێرا ئاماژە پێ هاتييە دان، ئامادەييا خۆ د چەسپينيت دەمێ جزيری د دێرا (22)دا دبێژيت:

شەربەتا شيرين لەبان زەهرا هەلاهل بوو دناڤ

لەو ب نارێ فورقەتێ ئاخر ل من كر دل كەباب[(TN)ل]

ئەگەر سەرنج بدەينە پەيڤێن (شەربەتا شيرين) و (زەهرا هەلاهل) و (لەبان ، لەوب) و (دل كر كەباب) دبينين ئێك ژ دياردێن ريتمييا شعرييەتێ لسەر چاوانييا كاركرنا تەكنيكا دەنگی دناڤبەرا پەيڤێن (شەربەت و شيرين)دا، دەنگێن (ش، ر) دوو جاران دووبارەبووينە و پەيڤێن (زەهرا هەلاهل) دەنگێ (ه) سێ جاران لدويڤ ئێك و پەيڤێن (لەبان و لەب) دەنگێن (ل، ە، ب) دوو جاران بشێوێ ستوونی د دێرا هۆزانێ و (كر كەباب) دەنگێ (ك) دوو جاران دووبارەبوويە، هەروەسا دەنگێ (ا) هەشت جاران د پەيڤێن (شەربەتا، لەبان، زەهرا هەلاهل، دناڤ، نارێ، ئاخر، كەباب) و دەنگێ (ن) پێنج جاران د پەيڤێن (شرين لەبان، دناڤ، نارێ، من) دووبارەبووينە، هەلبەت زێدەبونا دەنگێ بزوێنا درێژا (ا) كارتێكرنەكا راستەوخۆ ل واتايا سيمانتيكييا هۆزانێدا د كەت هەروەسا ب دەرخستن و دووبارەبوونا دەنگی ريتما نافخۆييا هۆزانێ پتر دهێتە دياركرن، ئەڤە ژلايەكێ و ژلايەكێ ديترڤە هەر دوو پەيڤێن (شەربەتا شيرين) و (زەهرا هەلال)ژێ راستەوخۆ دوو لايەنێن دژ ب ئێك دروست د كەن كو د گەل فەزايا سيمانتيكييا هۆزانێدا د هێنە گونجاندن هەروەسا گرێدانا پەيڤا (فورقەت) د دێرا (22) و پەيڤا (وصال) د دێرا (21)ژێدا هەر دوو لايەنێن دژ ب ئێك ب واتايا پەيڤان رێكخۆشكەرەكن بۆ دياركرنا واتايا سيمانتيكييا هۆزانێ كو بوارەك بۆ هۆزانڤانی هاتييە رەخساندن تاكو دەربرينا ژ وی بارۆدۆخێ گرێدايی ب دەروونێ خۆ و پەيڤێن هەلبژارتيدا پتەوتر ب كەت. هەرديسان بۆ پەيڤا (فورقەت)ژێ (نار) ئانكو ئاگری دەست نيشان د كەت تاكو گونجاندنەك بكەڤيتە د گەل پەيڤا (كەباب) ؛ چونكە ب ئامادەبوونا ئاگری ئەڤ دويركەفتنا هۆزانڤانی ژ يارا خۆ پتر دلێ وی د سوژينيت، ب دەربرينەكا ديتر هەلبژارتنا پەيڤا نار پرۆسێسا (كەباب) ئانكو (سوتن)ێ، جۆرە گونجاندنەكێ د ناڤبەرا پەيڤاندا دروست د كەت و هۆزانڤانی ب هشياری پەيڤێن هۆزانێ هەلبژارتينە و ديسان رێكخستنا برگەيێن كورت و درێژ د هەر دوو نيڤە دێراندا ژێ بشێوەيەكێ رێكخستی و دووبارەبوونا وان ب يەكسانی ب باشی دهێنە دياركرن، ئانكو نيڤە دێرا ئێكێ تەفعيلا دوماهيكێ بشێوێ (مەقسوور) بوويە و نيڤا دێرا دووێ ژێ هەر بشێوێ (مەقسوور)بوويە. هەلبەت ئەڤ هەلبژارتنا دەنگی و برگەيی و پەيڤی ژ لايێ هۆزانڤانيڤە

گوڤارا زانکویا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وکومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

پتر د گەل بارێ دەروونێ وی د گونجیت ئەڤ گونجاندنا ریتما نافخۆیا هۆزانی و فەزایێ سیمانتیکی ب ئێك دووڤە كار لسەر شعرییەتبوونا ریتما نافخۆییا هۆزانێدا د کەن بۆ دەرخستنا واتایا هۆزانێ.

لدوماهییا ئەڤێ ڤەکۆلینێ ئەم گەهشتینە ئەڤان ئەنجامێن لخوارێ:

1- هۆزانڤان جزیری بشێوەیەکێ ئەندازیارییەکا جوان و ب مەبەست سەرەدەری دگەل دەنگ و برگە و پەیڤێن هۆزانا خۆدا کرییە د چاوانیا سەرەدەریکرنا ئەوان بۆ دیارکرنا شعرییەتا ریتما نافخۆییا هۆزانێدا.

2- ئامادەبوونا هێزا شعرییەتا ریتما نافخۆییا هۆزانێ بۆ دەرخستنا واتایا هۆزانێ ب باشی دهێتە خویاکرن د دەمێ هەلبژارتنا دەنگ و پەیڤێن جیاواز کو هەر ل دەستپێکا هۆزانێ هەتا دوماهیکا هۆزانێ ب بەردەوامی ب چەندین رێکارەکێن جیاواز هاتینە نیشاندان.

3- د ئاستێ دەنگیدا هۆزانڤانی باهرا پتر گرنگی ب هندەك دەنگان دایە بۆ نموونە دەنگێ بزوێنا کورتا (ـە) ب رێژەیەکا هەرە زۆر هاتییە بکارهاتن؛ لێ دەنگا بزوێنا درێژا (ا) هەر چەندە ژلایێ بکارئینانێ پشتی بزوێنا کورتا (ـە) دهێت؛ بەلێ ئامادەبوونا ب هێزا ئەڤێ دەنگی د ناڤ هەمی دێرێن هۆزانێ و ب هژمارەکا زۆر بەلگەیە بۆ سەلماندنا زالبوونا ئەڤێ دەنگی لسەر دەنگێن دیترێن هۆزانێ و لدویڤدا دوو دەنگێن نە بزوێنێن (ن، ب) ژی پشکداری د دروستبوونا شعرییەتا ریتما نافخۆییا هۆزانێدا دکەن. هەروەسا دیاردا دووبارەبوونا دەنگێ بۆ دیارکرنا ریتما نافخۆییا هۆزانێ دوو هندە هێزا شعرییەتا ریتمی زێدەتر دکەت.

4-د ئاستێ پەیڤێدا، هۆزانڤانی پێکول کرییە کو د هەلبژارتنا پەیڤاندا، یەکسانییەکێ بێخیتە دناڤبەرا پەیڤێن هەڤواتا و پەیڤێن هەڤدژ د هۆزانێدا و بۆ ئەڤێ کاری ژی یێ سەرکەفتی بوویە، چونکە پەیڤێن هەڤواتا و هەڤدژ ب هژمارەکا یەکسان ئانکو شازدە جارکی بکارئینایە. هەلبەت ئەڤ کارەژی کو ب شێوەیەکێ یەکسان هاتییە رێکخستن، ژلایەکێڤە شعرییەتا ریتما نافخۆییا هۆزانێ پێ ددەتە دیارکرن و ژلایەکێ دیترڤە شیانا کارتێکرنێ لسەر دیارکرنا واتایا هۆزانێ ژیدا زێدە دکەت.

5- د ئاستێ سیمانتیکیدا، هۆزانڤانی ب بەرچاڤ وەرگرتنا تەفعیلەیێن هۆزانی و چاوانییا سەرەدەریکرن د گەل تەفعیلا دوماهیکا نیڤە دێرێن ئێکێ ژ (28) دێرێن هۆزانیدا، هۆزانڤانی برەنگەکێ یەکسانی تەفعیلەیێن دوماهیکا نیڤە دێرێن ئێکێ دابەشی دوو تەفعیلەیێن (مەحزووف فاعیلون) و (مەقسوور فاعلان) ب هژمارا (14 ب 14) جاران کرییە کو ئەڤ چەندەژی دبیتە ئەگەرێ دروستبوونا شعرییەتا نافخۆییا هۆزانێ و گونجاندنا وان دگەل واتایا هۆزانێ و هەروەسا گونجاندنا بارێ دەروونییێ

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وكومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

هۆزانڤانی ب فەزایا سیمانتكییا هۆزانی د دەمێ هەلبژارتنا دەنگ و پەیڤان ئەڤێ چەندێ د سەلمینیت كو جزیری هۆزانڤانەكێ خودان ئەزموون و كارامەیە كو شیایە برێكا ریتما نافخۆیی، واتایا هۆزانییا خۆ ب روهنی و ئاشكرایی نیشان بدەت.

ژێدەر و پەراوێز:

1- دكتر محمد رضا شفیعی كدكنی، موسیقی شعر، چاپ هشتم، انتشارات آگاه، تهران، 1384 ه.ش, ص389.

2- سامان عیزەدین، بونیاتی هونەری لە شیعری لەتیف هەلمەتدا، چاپخانەی كەمال، سلیمانی، 2010، ل313.

3- دكتر محمد رضا شفیعی كدكنی، موسیقی شعر، ص236.

4- انامارى شيميل، الشمس المنتصره، ت: عيسى على العاكوب، ط1، مؤسسة الطباعة و النشر وزارة الثقافة و الارشاد الاسلامى، طهران، 1421ق، ص87.

5- دحسین رزمجو، انواع ادبی و آثار آن در زبان فارسی، چاپ دوم، ویرایش چهارم، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، 1382ه.ش، ص67.

6- جمال حبیب الله (بێدار)، دەروازەی شیعرناسین، چاپی یەكەم، چاپخانەی نارین، هەولێر، 2013، ل78.

7- ريتشاردز (أ.أ) النقد الادبي و العلم و النشر، ت: محمد مصطفى بدوى، مراجعة لويس عوض و سهير القلماوى، المجلس الاعلى للثقافة، ط الاولى، 2005، ص188.

8- سیما داد، فرهنگ اصطلاحات ادبی، چاپ دوم، انتشارات مروارید، تهران، 1378 ه.ش، ص65.

9- د. محەمەد بەكر، كێش و ریتمی شیعری فۆلكلۆری كوردی، چاپی یەكەم، چاپخانەی ئاراس، هەولێر، 2004، ل33.

10-هەمان ژێدەر و هەمان لاپەر.

11-عەزیز گەردی، كێشی شیعری كلاسیكی كوردی و بەراوردكرنی لە گەل عەرووزی عەربی و كێشی شیعری فارسیدا، چاپی یەكەم، چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری، هەولێر، 1999، ل74.

12-پرند فیاض منش، نگاهی دیگر به موسیقی شعر و پیوند آن با موضوع تخیل و احساسات شاعرانه، فصلنامه پژوهش زبان و ادبیات فارسی، شماره چهارم، تهران، 1384ه.ش، ص40.

13- صدرالدین زمانیان، بررسی اوزان شعر فارسی، چاپ اول، چاپ بنیاد جانبازان، انتشارات شابك، تهران، 1374ه.ش، ص18.

14- هێمن عومەر خوشناو، شیعرییەتی دەقی چیرۆكی كوردی، چاپی یەكەم، چاپخانەی رۆشنبیری، هەولێر، 2009، ل.72,

15- ژیمان صبری نعمە، رۆلێ لادانێن رەوانبێژیێ د شیعرییەتا هۆزانێدا دیوانا (ئەحمدێ خانی) وەك نموونە، ناما ماستەرێ، زانكۆیا دهۆك، فاكولتیا زانستێن مرۆڤایەتی، سكولا ئادابێ، 2015،ل16.

16- حسن ناظم، مفاهيم الشعرية، ط الاول، المركز الثقافى العربي، بيروت، 1994، ص83.

17- ژیمان صبری نعمە، رۆلێ لادانێن رەوانبێژیێ د شیعرییەتا هۆزانێدا دیوانا (ئەحمدێ خانی) وەك نموونە، ل18.

18-محمد تقی غیاثي، درآمدی بر سبك شناسي ساختاری، چاپ اول، انتشارات شعله اندیشه، تهران، 1368ه.ش، ص138.

19- د. محەمەد بەكر ، هارمۆنیا (ریتم) و (واتا)یێ دهۆزانا جزیریدا، گۆڤارا پەیف، ژمارە 31، دهۆك، 2004، ل8.

20- یاسرێ حەسەنی، بنیاتێ ریتمی د شعرا نویا كوردیدا دەڤەرا بەهدینان 1970-1991، چاپا ئێكێ، چاپخانا حەجی هاشم، هەولێر، 2007، ل34.

21- د. مسعود جەمیل رەشید، ڤۆناغێن كێشناسییا هۆزانا كوردی، چاپا ئێكێ، چاپخانا خانی، دهۆك، 2015، ل9.

22- نعمت الله حامد نهێلی، شێوازگەری تیۆری و پراكتیك، چاپا ئێكێ، چاپخانا حەجی هاشم، هەولێر، 2007، ل225.

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وكومەلناسی)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

23- حوسین غازی کاك ئەمین، نویکرنەوەی شیعری نوی کوردی لە سالی 1932 تا کوتایی 1949 لە کودستانی عیراقدا، چاپخانەی رۆژهەلات، هەولێر، 2008، ل235.

24-احمد نصیف الجنابي، فی الرؤیا الشعریة المعاصرة، دار الحریة للطباعة، بغداد، ص107.

25--عەزیز گەردی، کێشی شیعری کلاسیکی کوردی و بەراوردکرنی لە گەل عەرووزی عەربی و کێشی شیعری فارسیدا، ل77.

26- د. محەمد بەکر ، پەخشانە شیعری کوردی، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، 2004، ل 81.

27- صافیە محەمەد ئەحمەد، شێوازی شیعرە کوردییەکانی پیربال مەحمود، چاپی یەکەم، چاپخانەی رۆژهەلات، هەولێر، 2014، ل44.

28- یاسرێ حەسەنی، بنیاتێ ریتمی د شعرا نویا کوردیدا، دەڤەرا بەهدینان 1970-1991، ل37.

29- هەمان ژێدەر، ل37-29.

30- د.حسین ئوسمان عەبدورەحمان نێرۆیی، خواندنەکا هێرمینوتیکی بۆ قەسیدا (هێ د بەر ڤالو: بلی یی)یا مەلایێ جزیری، چاپخانا حاجی هاشم، هەولێر، 2014، ل195.

31- عەبدولسەلام نەجمەدین عەبدولا، شیکردنەوەی دەقی شیعری کوردی لە رووی زمانەوانیەوە، چاپا ئێکێ، چاپخانا حاجی هاشم، هەولێر، 2008، ل117.

32- حەمە کەریم عارف، دەربارەی هۆزان و هۆزانڤانی، چاپی یەکەم، چاپخانەی رۆژهەلات، هەولێر، 2014، ل20.

33- مەسعود جەمیل رەشید، رۆلێ تەوەرێن هەلبژارتن و رێزکرنێ د چێکرنا ریتما هۆزانا کلاسیکیا کوردیدا دیوانا (مەلایێ جزیری) وەك نموونە، چاپخانەی حەجی هاشم، هەولێر، 2014، ل130.

34-سیروس شمیسا، آشنایی با عروض و قافیه، چاپ ششم، انتشارات فردوس، تهران، 1372ه.ش، ص89.

35- د. عەلی تاهیر حسەین، رەخنەی بونیادگەری لە تیۆرەوە بۆ پراکتیزەکردن، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلیمانی، 2008، ل135.

36- د. هاوژین سلیوە، خوری دەق و ئاوێزەی رەخنە، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، 2013، ل34.

37- جەبار ئەحمەد حسین، ئستاتیکای دەقی شیعری کوردی کوردستانی عیراق (1950-1970) چاپی یەکەم، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلیمانی، 2008، ل82.

38- هەمان ژێدەر، ل207.

39- د. عبدالقادر حمە امین محمد، بنیاتی کارنامەیی لە دەقی نوێی کوردیدا، چاپی یەکەم، چاپخانەی تیشك، سلیمانی، 2008، ل191.

40- د. محەمەد بەکر محەمەد، هارمۆنیا (ریتم) و (واتا)یێ دهۆزانا جزیریدا، ل14.

41-محمود فضیلت، آهنگ، شعر فارسی، چاپ اول، چاپ و صحافی شرکت انتشارات علمی و فرهنگی شابك، تهران 1378ه.ش، ص4-5.

42-تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، دیوانا مەلایێ جزیری، چاپا ئێکێ، چاپخانا هاوار، دهۆك، 2000، ل69

★- بۆ پتر پێزانین و روهنکرنێ بنێرە پەرتووکا؛ سید محسن حسین مصدق، کتاب نجوم مقدماتی، چاپ اول، انتشارات فرهنگ مشرق زمین، تهران، 1382ه.ش.

★★- بۆ پتر پێزانین بنێرە دیوانا جزیری، محمد امین دوسکی، ل200.

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤايەتى وكومەلناسى)، بپ 64-89، 2019
https://doi.org/10.26682/hjuod.2019.22.1.4

الخلاصة

يتناول هذا البحث بعنوان (دور الايقاع الضمنى للشعر في اظهار المعنى الشعرى) الجوانب الشعرية و اظهار اهمية شعرية الايقاع الضمني لغرض بيان المعنى و الفكر و الاغراض الشاعر و اظهار مدى قابلية الشاعر في التنسيق بين الايقاع الشعري و خاصة الايقاع الضمني و معنى الشعر. لاشك أن الايقاع الضمني للشعر يضم مجالاً واسعاً و من ضمنها كيفية تكوين الصوت و المقطع و الكلمة و الجملة وكذلك المعنى الشعري، و يتناول كيفية اضفاء الجمالية و الايقاع و التنظيم ضمن كلمات الشعر، و في الوقت ذاته بيان تأثيرها على الفكر الشعري. يتكون هذا البحث من مقدمة و محورين. فالمحور الاول يتناول الايقاع و الايقاع الشعري و انواع الايقاع، اما المحور الثاني فيناقش الجانب التطبيقي لدور الايقاع الضمني للشعر في اظهار المعنى الشعري ل(من د دل كوظان هةزارن) الخاص ب(مةلايێ جزيري) كعينة. و بالتالي اعتمد البحث على تحليل المنهج النظري، ومن الجدير بالذكر توصل البحث الى بيان النتائج والهوامش و المصادر المستخدمة.

The Role Of The Internal Poetic Rhythem Highlighting The Poetic Meaning Of The (Malaye Jazeeri) Poetry (Mn D dl Kovana Hazam) As Model

HALEEMA KHORSHEED ABDULLAH
College of Languages, University Of Duhok, Kurdistan Region-Iraq

ABSTRACT

This paper entitled (The Role of Implicit Poetic Rhythm in Highlighting the Meaning of the Poetry) has been selected to explain the importance of implicit poetic rhythm and also to reveal the thought and poetic meaning.

It is also aimed at showing the poet's coordination abilities in poetic rhythm, specially implicit rhythm and poetry meaning. Since the internal rhythm has been known as implicit rhythm covering a wide range of settings such as the phonetic, syllabus, word, and sentence.

This paper is made up of an introduction and two sections, the first section dealt with the rhythm, poetic rhythm, and types of rhythm. The second section discussed the practical aspect of the role of the internal poetic rhythm in highlighting the poetic meaning of the (Malye Jazeeri) poetry (Mn D Dl Kovan Hazarn) as a sample. Accordingly, this paper based on theoretical analysis. It is worth-mentioning that the results and the references have been pointed out.